

Belvedere: Trendbreuk in de inrichtingsopgave?

een evaluatie naar de doorwerking van het Belvedere-
gedachtegoed in Veenhuizen

Door:

B.J. Dijkema
P. Campersingel 9A
9713 AC Groningen

Opleiding:

Master Planologie
Faculteit der Ruimtelijke Wetenschappen
Rijksuniversiteit Groningen

Begeleider Rijksuniversiteit Groningen:

T. van der Meulen

Begeleider Provincie Drenthe:

mw. W. Schutte

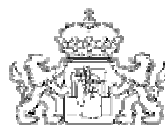
Begeleider Drents Plateau:

mw. S. van Dijk

Drenthe, 2007

RuG

provincie **D**renthe

Voorwoord

Met het verschijnen van de nota Belvedere 1999 wordt een nieuwe denk- en werkwijze beoogd in het denken over cultuurhistorie. Het in de nota Belvedere geformuleerde beleid beoogt de aanwezige cultuurhistorische kwaliteiten sterker richtinggevend te laten zijn voor de ruimtelijke inrichting. Naast het bestaande concept van 'behoud door bescherming' is hiervoor nieuwe denk- en werkwijze geformuleerd, 'behoud door ontwikkeling' en 'ontwikkeling door behoud' ook wel het Belvedere-gedachtegoed genoemd. In opdracht van de provincie Drenthe is in dit rapport onderzocht in hoeverre het Belvedere-gedachtegoed heeft doorgewerkt in het Belvedere-project Veenhuizen.

Deze studie is uitgevoerd in het kader van de afronding van de (master)opleiding planologie aan de Rijksuniversiteit Groningen. Ik ben vele personen dank verschuldigd voor de totstandkoming van dit rapport:

Allereerst wil ik de provincie Drenthe bedanken voor de mogelijkheid die zij mij hebben geboden om gedurende zeven maanden een afstudeeronderzoek te doen. In het bijzonder wil ik hier mijn begeleider mw. W. Schutte bedanken voor het beantwoorden van mijn (vele) vragen en de bereidheid om altijd tijd voor mij vrij te maken. Ten tweede wil ik hier mw. S van Dijk van het Drents Plateau bedanken voor haar begeleiding. Mijn derde en laatste begeleider is dhr. T. van der Meulen van de Rijksuniversiteit Groningen. Ik wil hem bedanken voor de bereidheid om reflectie te geven op mijn concepten. Deze reflectie is van groot belang gebleken in het aanscherpen van mijn evaluatie-onderzoek. Tevens wil ik alle geïnterviewden bedanken voor het beantwoorden van mijn vragen.

De afronding van mijn studie planologie is voor mij het einde van mijn studietijd. Ik kan niet zeggen dat ik dat erg vind en ik ben dan ook benieuwd naar wat de toekomst zal bieden. In dit kader wil ik mijn vriendin bedanken voor haar steun en advies om Belvedere ook eens naast mij neer te leggen en even iets anders te gaan doen. Tot slot wil ik mijn ouders bedanken voor hun steun en de mogelijkheid die zij mij hebben geboden om mij persoonlijk te kunnen ontwikkelen. Op deze wijze kan ik niet anders dan de toekomst positief tegemoet te zien... allemaal bedankt!

Groningen / Assen, 2 april 2007

Bas Dijkema

Inhoudsopgave

VOORWOORD

INHOUDSOPGAVE

LIJST VAN FIGUREN EN TABELLEN

SAMENVATTING

1 Aanleiding	9
1.1 Inleiding	9
1.2 Onderzoeksopzet	10
1.3 Leeswijzer	11
2 Theoretisch kader	12
2.1 Inleiding	12
2.2 De nota Belvedere	12
2.3 Het Belvedere-gedachtegoed	14
2.4 Doorwerking van het Belvedere-gedachtegoed	17
2.5 Conclusie	19
3 Belvedere in de praktijk	21
3.1 Inleiding	21
3.2 Belvedere-projecten in Drenthe	21
3.3 Het Belvedere-project Veenhuizen	23
3.4 Conclusie	25
4 Doorwerking van het Belvedere-gedachtegoed	27
4.1 Inleiding	27
4.2 Het Belvedere-proces	27
4.3 Het Belvedere-object	32
4.4 Conclusie	34
5 Belvedere in Drentse beleidsdocumenten	37
5.1 Inleiding	37
5.2 Het Provinciaal Omgevingsplan II	37
5.3 De Cultuurnota	40
5.4 Conclusie	42

6 Slotconclusie en aanbevelingen	...	...	...	44
6.1 Inleiding	...	...	...	44
6.2 Conclusies	...	...	...	44
6.3 Aanbevelingen	...	...	...	47
BRONNENLIJST	...	...	...	49
BIJLAGEN	...	...	...	53
BIJLAGE I:	Belvedere-projecten in Drenthe	...	...	54
BIJLAGE II:	Regeling Projectsubsidies Belvedere 2005-2008	...	...	65
BIJLAGE III:	Integraal Ontwikkelingsplan Veenhuizen	...	...	69
BIJLAGE IV:	Subsidiemogelijkheden voor Belvedere	...	...	70
BIJLAGE V:	De nieuwe Wet Ruimtelijke Ordening	...	...	75

Lijst van figuren en tabellen

FIGUREN

- 1: Belvedere-gebieden
- 2: Model evaluatie-onderzoek doorwerking
- 3: Drentse cultuurdragers

TABELLEN

- 1: Doorwerking Belvedere-gedachtegoed

Samenvatting

Aanleiding

De laatste jaren staat Nederland voor grote ruimtelijke veranderingen. Deze veranderingen doen zich voor op het vlak van verstedelijking, plattelandsvernieuwing en veranderend waterbeheer. Bij een onzorgvuldige uitwerking die ongevoelig is voor historische waarden kunnen deze veranderingen leiden tot verschraling en nivellering van de ruimte. Dit vormde voor het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen, Landbouw, Natuurbeheer en Visserij, Volkshuisvesting Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer en Verkeer en Waterstaat de aanleiding om nieuw beleid te formuleren. Het in de nota Belvedere geformuleerde beleid beoogt een *trendbreuk* met de huidige inrichtingsopgave. Naast het bestaande concept van 'behoud door bescherming' is hiervoor een nieuwe denk- en werkwijze geformuleerd, 'behoud door ontwikkeling' en 'ontwikkeling door behoud' ook wel het Belvedere-gedachtegoed genoemd. De kern hiervan is dat cultuurhistorie niet alleen het behouden waard is, maar bovendien ontwikkelingsmogelijkheden biedt. Deze ontwikkelingen liggen enerzijds in het behouden van de bestaande ruimtelijke waarden en anderzijds in het creëren van nieuwe ruimtelijke waarden.

In dit kader is binnen de provincie Drenthe sinds 1999 een aantal Belvedere-projecten afgerond. In welke mate het Belvedere-gedachtegoed heeft doorgewerkt in het resultaat is tot dusver nog niet geëvalueerd. Daarom is de volgende centrale vraagstelling voor dit evaluatie-onderzoek opgesteld: *In hoeverre werkt het Belvedere-gedachtegoed door in Belvedere-projecten in de provincie Drenthe?* Hieruit volgt het doel van deze studie namelijk het beschrijven van de ervaringen en het verkennen van de mogelijkheden voor het voortzetten van de Belvedere-aanpak van de provincie Drenthe. Naast de centrale vraag zijn er nog een tweetal deelvragen behandeld, namelijk: *Welke Belvedere-projecten zijn, sinds de Nota Belvedere in werking is getreden, in de provincie Drenthe gestart en/of uitgevoerd? In hoeverre werkt het Belvedere-gedachtegoed door in het Provinciaal Omgevingsplan II en de Cultuurnota van de provincie Drenthe?*

Belvedere: Trendbreuk in de inrichtingsopgave?

Ten behoeve van dit evaluatie-onderzoek is het Belvedere-gedachtegoed geoperationaliseerd in een achttal kernbegrippen die in een tweetal clusters zijn ondergebracht. Enerzijds begrippen gericht op het *proces* dat gedachten over de aanpak van een Belvedere-project omvat. Anderzijds begrippen gericht op het *object* dat gedachten over de inhoud van een Belvedere-project omvat. De uiteenzetting van het Belvedere-gedachtegoed in deze kernbegrippen heeft weergegeven dat het Belvedere-gedachtegoed gedeeltelijk uit bestaande planning- en inrichtingsprincipes bestaat. Van de beoogde 'trendbreuk' in de inrichtingsopgave is dan ook geen sprake.

Belvedere in de praktijk

Sinds 1999 zijn 16 Belvedere-projecten in de provincie Drenthe gestart waarvan een drietal door de provincie Drenthe. Het betreft hier de Belvedere-projecten: Tussen Hondsrug en Hümmling, de Maatschappij van Weldadigheid en Veenhuizen. Het eindproduct van deze Belvedere-projecten bestaat uit een ontwikkelingsvisie. Ten behoeve van dit evaluatie-onderzoek is gekozen om het Belvedere-project Veenhuizen op zijn doorwerking te evalueren. Het Belvedere-project Veenhuizen bestaat uit de opstelling van een kwaliteitenboek, kansenboek en een ruimtelijk ontwikkelingsplan. In het kwaliteitenboek worden de cultuurhistorische kwaliteiten van Veenhuizen in beeld gebracht. In het kansenboek worden deze kwaliteiten vertaald in mogelijke ontwikkelingsrichtingen van het gebied. In het ontwikkelingsplan worden de kwaliteiten en kansen vastgelegd in een ruimtelijk ontwikkelingskader. Dit kader wordt gevormd door enerzijds het cultuurhistorisch erfgoed en anderzijds het gedachtegoed van de Maatschappij van Weldadigheid.

Doorwerking van het Belvedere-gedachtegoed

Ter beantwoording van de centrale vraag in hoeverre het Belvedere-gedachtegoed heeft doorgewerkt in het Belvedere-project Veenhuizen is een tweetal stappen leidend geweest. De eerste stap betreft de vraag of de betrokken actoren in het Belvedere-project Veenhuizen hebben gehandeld naar het Belvedere-gedachtegoed. Hierin staat het *proces*, dus de wijze waarop het Belvedere-project Veenhuizen is aangepakt, centraal. Gebleken is dat in de aanpak van het Belvedere-project Veenhuizen niet volledig is gehandeld naar dit gedachtegoed. De tweede stap betreft de vraag of de effecten in overeenstemming zijn met de oorspronkelijke intenties. Hierin staat het *object*, dus de inhoud van het Belvedere-project Veenhuizen, centraal. Gebleken is dat hier met betrekking tot de gehanteerde kernbegrippen sprake is van geslaagde doorwerking.

Belvedere in Drentse beleidsdocumenten

De uiteenzetting van het Belvedere-gedachtegoed in een achttal kernbegrippen heeft de basis gevormd voor de beantwoording van de deelvraag: *In hoeverre werkt het Belvedere-gedachtegoed door in het Provinciaal Omgevingsplan II en de Cultuurnota van de provincie Drenthe?* Het Provinciaal Omgevingsplan II (POP II) heeft de bedoeling om de ontwikkelingsgerichte aanpak in het omgevingsbeleid meer op de voorgrond te plaatsen bij complexe vraagstukken. Niettemin is geconstateerd dat het POP II ten aanzien van het Belvedere-project Veenhuizen vooral dienst heeft gedaan als toetsingskader voor het bepalen van de grenzen van mogelijke ontwikkelingen. In het POP II ligt de nadruk op het aspect cultuurhistorie doorgaans op het behouden en beschermen. Dit terwijl een Belvedere-benadering ook is gericht op de ontwikkelingsmogelijkheden van cultuurhistorie. Met betrekking tot de cultuurnota is het opvallend dat hierin een aantal kernbegrippen uit het Belvedere-gedachtegoed zijn terug te vinden, maar dat de cultuurnota daarentegen geen rol van betekenis heeft gespeeld in het Belvedere-project Veenhuizen.

Hoofdstuk 1 Aanleiding

Paragraaf 1.1 Inleiding

"Midden in de Noorddrentse wildernis bouwde Generaal Johannes van den Bosch rond 1818 één van de koloniën van zijn Maatschappij van Weldadigheid. Een complex dat werd gekenmerkt door zijn rechthoekige vormen. Een strak lijnenspel van wegen, lanen, grachten en gebouwen. In grote trekken ligt alles er nog net zo bij met zijn geheel eigen architectuur en harmoniërend met de omgeving. Zeer onderkent allemaal en zo ongebruikelijk van opzet dat reeds in de eerste helft van de 19e eeuw Duitsers, Fransen en Schotten kwamen kijken hoe in Nederland de zelfkant van de samenleving logies werd verschaft. De vraag is, hoe de voormalige kolonie in de toekomst beheerd moet worden" (gemeente Noordenveld, 2007).

In 1999 is de nota *Belvedere, beleidsnota over de relatie tussen cultuurhistorie en ruimtelijke inrichting* verschenen. Deze nota geeft invulling aan het voornemen om de aanwezige cultuurhistorische waarden sterker richtinggevend te laten zijn bij de inrichting van Nederland. Hiermee wordt beoogd het aanzien van Nederland aan kwaliteit te laten winnen en kan tegelijkertijd op het terrein van archeologie, gebouwde monumenten en historisch cultuurlandschap de samenhang worden versterkt.

In het kader van de nota *Belvedere* is een aantal gebieden geselecteerd met een hoge cultuurhistorische waarde. Voor overheden lag daar de taak om voor deze kansrijke gebieden specifiek beleid op te stellen. In het eerste en tweede jaar van de nota *Belvedere* was het binnen deze gebieden mogelijk voor publieke en private partijen om projecten te starten met als inzet het betrekken van cultuurhistorie bij de ruimtelijke planvorming en – uitvoering. Deze werkwijze is inmiddels verlaten omdat de *Belvedere*-gedachte niet specifiek van toepassing is op gebieden, maar op heel Nederland van toepassing is.

Van belang is dat, met een zorgvuldige planvorming en -uitvoering, voorkomen moet worden dat op grote schaal het waardevolle uit het verleden verloren gaat. Bij een uitwerking die niet gevoelig is voor historische waarden kunnen dezelfde ruimtelijke veranderingen leiden tot verschraling en nivellering, tot het verdwijnen van stedelijke en landschappelijke karakteristieken en verschillen. De wens tot koestering van het waardevolle zal volgens de nota *Belvedere* zoveel mogelijk gekoppeld moeten worden aan een offensieve ontwikkelingsgerichte aanpak, met aandacht voor ontwerp en innovatieve oplossingen. Van beleidsmakers en cultuurhistorici vraagt dit een andere denk- en werkwijze. Cultuurhistorie vormt nu meer dan voorheen een rol in de planvorming en – uitvoering. Maar is er in dit kader ook sprake van een "trendbreuk in de inrichtingsopgave"?

Paragraaf 1.2 Onderzoeksopzet

Kortgeleden vormden de begrippen 'behouden' en 'beschermen' nog de centrale elementen in het denken over cultuurhistorie. Tegenwoordig vormt 'Behoud door ontwikkeling' een nieuwe denk- en werkwijze, naast het bestaande motto 'Ontwikkeling door behoud', in het benaderen van cultuurhistorie. De kern hiervan is dat cultuurhistorie niet alleen het behouden waard is, maar bovendien ontwikkelingsmogelijkheden biedt. Deze ontwikkelingen liggen enerzijds in het behouden van de bestaande ruimtelijke waarden en anderzijds in het creëren van nieuwe ruimtelijke waarden (nota Belvedere, 1999). In de provincie Drenthe is vastgelegd in de Cultuurnota en het Provinciaal Omgevingsplan II, dat cultuurhistorie richtinggevend is voor het ruimtelijke beleid. In dit kader is binnen de provincie Drenthe sinds 1999 een aantal Belvedere-projecten afgerond. In welke mate het Belvedere-gedachtegoed heeft doorgewerkt in het resultaat is tot dusver nog niet geëvalueerd. Aan de hand van het voorgaande kan de centrale vraagstelling van deze studie worden opgesteld:

1. *In hoeverre werkt het Belvedere-gedachtegoed door in Belvedere-projecten in de provincie Drenthe?*

Hieruit volgt het doel van deze studie namelijk het beschrijven van de ervaringen en het verkennen van de mogelijkheden voor het voortzetten van de Belvedere-aanpak van de provincie Drenthe. Naast de centrale vraag zijn er nog een aantal deelvragen behandeld, namelijk:

2. *Welke Belvedere-projecten zijn, sinds de Nota Belvedere in werking is getreden, in de provincie Drenthe gestart en/of uitgevoerd?*
3. *In hoeverre werkt het Belvedere-gedachtegoed door in het Provinciaal Omgevingsplan II en de Cultuurnota van de provincie Drenthe?*

De basis voor de beantwoording van de centrale vraag is tweeledig. Ten eerste is het begrip 'Belvedere-gedachtegoed' geoperationaliseerd in een aantal kernbegrippen en ten tweede is er een conceptueel model opgesteld. Aan de hand van het model zal aangetoond worden in hoeverre het handelen van actoren en de effecten hiervan overeenstemt met de 'inhoud van het plan'. Hiervoor zijn interviews met zowel provinciale als gemeentelijke beleidsmedewerkers, deskundigen en vertegenwoordigers van maatschappelijke organisaties gehouden. De 'inhoud van het plan' vormt het Belvedere-project Veenhuizen. Aanvullend hierop is onderzocht óf en hoe het Belvedere-gedachtegoed doorwerkt in een tweetal beleidsdocumenten van de provincie Drenthe: het Provinciaal Omgevingsplan II en de Cultuurnota.

Paragraaf 1.3 Leeswijzer

Dit rapport is opgebouwd uit een zestal hoofdstukken. In het eerste hoofdstuk wordt de centrale vraag- en doelstelling gepresenteerd. In hoofdstuk 2 wordt het Belvedere-gedachtegoed geoperationaliseerd en daarnaast omvat hoofdstuk 2 het theoretisch kader. In hoofdstuk 3 wordt een inventarisatie gegeven van de in de provincie Drenthe afgeronde Belvedere-projecten (deelvraag 1). Verder behandelt dit hoofdstuk het Belvedere-project Veenhuizen dat in hoofdstuk 4 op zijn doorwerking van het Belvedere-gedachtegoed is geëvalueerd (de centrale vraagstelling). In hoofdstuk 5 wordt weergegeven welke plek cultuurhistorie inneemt in een tweetal Drentse beleidsdocumenten: het Provinciaal Omgevingsplan II en de Cultuurnota van de provincie Drenthe (deelvraag 2). Hoofdstuk 6 vormt het laatste hoofdstuk van deze studie. Hierin worden de conclusies en aanbevelingen gepresenteerd.

Een overzicht van de hoofdstukken voor de beantwoording van de centrale vraagstelling en deelvragen ziet er als volgt uit:

- Hoofdstuk 3: deelvraag 2 (*Belvedere-projecten in Drenthe*).
- Hoofdstuk 4: centrale vraagstelling 1 (*doorwerking Belvedere-gedachtegoed*).
- Hoofdstuk 5: deelvraag 3 (*Belvedere in het Provinciaal Omgevingsplan II en de Cultuurnota*).

Hoofdstuk 2 Theoretisch kader

Paragraaf 2.1 Inleiding

In dit hoofdstuk wordt het Belvedere-gedachtegoed beschreven en de hieraan verbonden kernbegrippen. Centraal in dit hoofdstuk staat de vraag op welke wijze het Belvedere-gedachtegoed op zijn doorwerking kan worden geëvalueerd. Dit ten behoeve van de beantwoording van de centrale vraagstelling in hoofdstuk 4: *In hoeverre komt het Belvedere-gedachtegoed terug in Belvedere-projecten in de provincie Drenthe?* In paragraaf 2.2 wordt de nota Belvedere beschreven. In paragraaf 2.3 wordt de aanleiding voor het formuleren van de nota Belvedere besproken en hoe deze vorm krijgt door middel van het gebiedsgerichte beleid. In paragraaf 2.4 worden de drie stappen weergegeven die een evaluatie naar de doorwerking van het Belvedere-gedachtegoed vergt. Afsluitend wordt in paragraaf 2.5 het conceptueel model gepresenteerd aan de hand waarvan de centrale vraag van deze studie kan worden beantwoord.

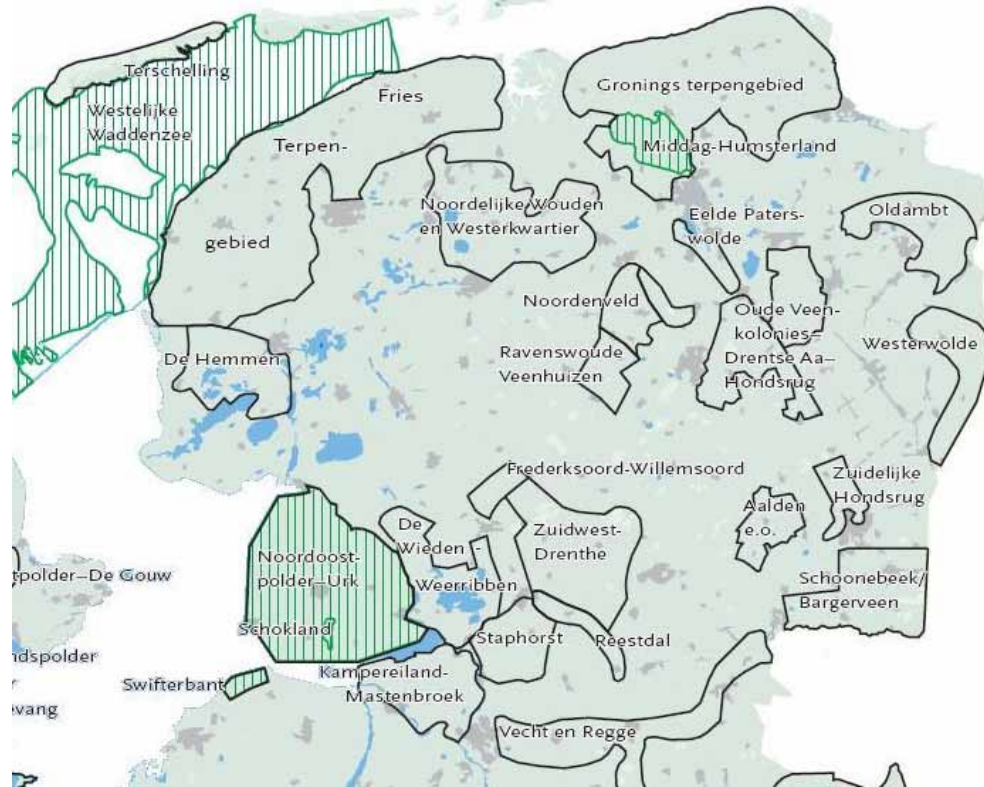
Ten behoeve van deze studie heb ik dit gedachtegoed geoperationaliseerd in een achttal kernbegrippen die in paragraaf 2.3 zijn gedefinieerd. Ik heb dit in afstemming gedaan met een tweetal medewerkers van het projectbureau Belvedere: mw. M. Linssen (verantwoordelijk voor communicatie en netwerkvorming Belvedere) en dhr. F. Strolenberg (projectleider Belvedere). De reden voor het definiëren van het Belvedere-gedachtegoed in een achttal kernbegrippen is gelegen in het feit dat het Belvedere-gedachtegoed op verschillende manieren geïnterpreteerd kan worden. Het gedachtegoed is vertegenwoordigd in de motto's: 'behoud door ontwikkeling' en 'ontwikkeling door behoud'. De kernbegrippen zijn door mij voorgelegd aan de geïnterviewden om op deze wijze toetsbaar te maken in hoeverre het Belvedere-gedachtegoed heeft doorgewerkt. Deze begrippen zijn onderverdeeld in een tweetal clusters, enerzijds het 'proces' en anderzijds het 'object' van planning in het Belvedere-project. Het 'proces' heeft betrekking op de aanpak van het Belvedere-project en het 'object' is gericht op de inhoud van het Belvedere-project.

Paragraaf 2.2 De nota Belvedere

De nota Belvedere bestaat uit twee delen. Enerzijds een visiedeel en anderzijds een kaart. In het visiedeel wordt het Belvedere-gedachtegoed gepresenteerd. Op de kaart worden de Belvedere-gebieden weergegeven. De selectie van de Belvedere-gebieden is tot stand gekomen door middel van een inventarisatie van de cultuurhistorisch waardevolle gebieden en steden in Nederland. De overeenkomst tussen deze gebieden en steden is,

dat er in verhouding tot andere plaatsen veel cultuurhistorische waarden in onderlinge samenhang en/of waarden van bijzondere betekenis aanwezig zijn. Deze gebieden zijn niet geselecteerd om restrictief beleid op uit te voeren maar om de potenties van een gebied aan te kaarten (OCW et al., 1999). Dhr. Strolenberg van het projectbureau Belvedere zegt hierover dat: *“Het is een kanskaart, dit zijn de waarden, dit zijn de ontwikkelingen en dit zou je ermee kunnen doen”* (2006).

Ter stimulering van het Belvedere-gedachtegoed zijn aan deze gebieden de Belvedere-subsidies gekoppeld. In de Belvedere-kaart zijn de volgende Drentse gebieden opgenomen: de oude Veenkolonies, Drentse Aa en Hondsrug, Zuidelijke Hondsrug, Schoonebeek/Bargerveen, Aalden e.o., Zuidwest-Drenthe, Reestdal, Ravenswoude Veenhuizen, Noorderveld, Eelde Paterswolde en Frederiksoord-Willemsoord. Zie figuur 1: Belvedere-gebieden. Aan provincies werd gevraagd om voor deze gebieden specifiek beleid op te stellen.

Figuur 1 Belvedere-gebieden

In 2003 is de Belvedere-kaart 'losgelaten'. Dit omdat de aanwijzing van Belvedere-gebieden niet in overeenstemming is met het Belvedere-gedachtegoed. De indruk die namelijk ontstaat als gevolg van een kaart met Belvedere-gebieden is dat het gedachtegoed enkel van toepassing is op deze gebieden. Het gedachtegoed is

daarentegen voor heel Nederland van toepassing. De Belvedere-subsidies kunnen dan ook sinds 2003 voor projecten in heel Nederland aangevraagd worden. Hiervoor dient een subsidie-aanvraag ingediend te worden bij het Stimuleringsfonds voor Architectuur (zie bijlage: II).

Paragraaf 2.3 Het Belvedere-gedachtegoed

De beleidsmatige aandacht voor cultuurhistorie is toegenomen met de implementatie van het verdrag van Valetta. Dit verdrag, opgesteld door de Raad van Europa, is in 1992 ondertekend door Nederland. Hierin is de omgang met het Europees archeologisch erfgoed geregeld. Uitgangspunt is om het archeologisch erfgoed zoveel mogelijk ter plekke te bewaren en beheersmaatregelen te nemen waar nodig. Is het behoud ter plekke niet mogelijk dan betalen de verstoorders het archeologisch onderzoek en eventuele opgravingen. De nota Belvedere uit 1999 gaat nog een stuk verder. In deze nota gaat het niet alleen meer over archeologie en ruimtelijke ordening maar over *cultuurhistorie* en ruimtelijke ordening. De redenering die ten grondslag licht aan de nota Belvedere is dat een integratie van cultuurhistorie in de ruimtelijke ordening een gunstige werking heeft op het beheer van de cultuurhistorische waarden (Reuselaars, 2004). Hiermee is de ruimtelijke ordening een middel geworden ten behoeve van de cultuurhistorie.

De laatste jaren staat Nederland voor grote ruimtelijke veranderingen. Deze veranderingen doen zich voor op het vlak van verstedelijking, plattelandsvernieuwing en veranderend waterbeheer. Bij een onzorgvuldige uitwerking die ongevoelig is voor historische waarden kunnen deze veranderingen leiden tot verschraling en nivellering van de ruimte. Stedelijke en landschappelijke karakteristieken en regionale verschillen dreigen te verdwijnen wat kan leiden tot ruimtelijk en maatschappelijk 'geheugenverlies'. Dit vormde voor het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen, Landbouw, Natuurbeheer en Visserij, Volkshuisvesting Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer en Verkeer en Waterstaat de aanleiding om nieuw beleid te formuleren. Het in de nota Belvedere geformuleerde beleid beoogt de aanwezige cultuurhistorische kwaliteiten sterker richtinggevend te laten zijn voor de ruimtelijke inrichting. Naast het bestaande concept van 'behoud door bescherming' is hiervoor nieuwe denk- en werkwijze geformuleerd, 'behoud door ontwikkeling' en 'ontwikkeling door behoud' ook wel het Belvedere-gedachtegoed genoemd. Dit gedachtegoed beperkt zich niet alleen tot het onroerende erfgoed dat een plaats heeft op de monumentenlijst. Elementen en structuren die bijdragen aan 'de identiteit' van een gebied en als zodanig door de mensen die er leven ervaren wordt, vormen ook een onderdeel van de Belvedere-gedachte.

Het Belvedere-gedachtegoed krijgt vorm door middel van een gebiedsgerichte aanpak. Bij een gebiedsgerichte aanpak werken medeoverheden, maatschappelijke organisaties, burgers en marktpartijen samen aan een breed gedragen regionale en lokale visie en beleidsuitvoering. Dit draagt bij aan een betere benutting van de aanwezige ruimtelijke mogelijkheden en een verbetering van de gebiedskwaliteiten (VROM, 2005). In deze studie wordt onder het gebiedsgerichte beleid een integrale en decentrale aanpak van ruimtelijke vraagstukken bedoeld. Het gaat hier om vraagstukken die maatwerk verlangen. Om deze vraagstukken te onderscheiden gebruikt De Roo (2004) het begrip complexiteit. Een vraagstuk kan als complex worden gezien indien er sprake is van actoren met verschillende belangen, behoeften en interessen. Complexe vraagstukken zijn dynamisch en hebben een grote mate van onzekerheid als gevolg van verwijderde oorzakelijkheid (geen heldere oorzaak-gevolg relatie). Des te complexer het vraagstuk wordt, des te meer de meest geschikte planningswijze verschuift in de richting van een flexibele en interactieve vorm van sturing (bottom-up). Eenvoudige vraagstukken zijn veelal statisch en er bestaat meer zekerheid over de oplossingsrichting als gevolg van directe oorzakelijkheid (duidelijke oorzaak-gevolg relatie). Hiervoor is een meer hiërarchische benadering van sturing van toepassing (top-down). Ten behoeve van deze studie is het hierboven beschreven Belvedere-gedachtegoed geoperationaliseerd in een achttal kernbegrippen die geen onderlinge rangorde kennen:

Common ground

Onder dit begrip wordt verstaan dat cultuurhistorie van iedereen is en overall aanwezig is. Culturele kennis en identiteit liggen zowel bij deskundigen als bij het publiek. Dit in tegenstelling tot de benadering dat cultuurhistorie voor ingewijden is en slechts beperkt is tot topstukken (holy ground).

Inspiratie

Cultuurhistorie 'ontstaat' elke dag, maar het is zaak informatie van vroeger te bewaren en bewust te gebruiken voor vernieuwing. Op deze manier levert cultuurhistorische informatie inspiratie aan ontwerpers van steden, landschappen en gebouwen. Ze biedt de basis om ontwikkelingsgericht om te gaan met cultuurhistorische kwaliteiten bij ruimtelijke ontwikkelingen.

Symbolisch belang

Het symbolische belang van cultuurhistorie veronderstelt dat het niet alleen gaat om een object op zich, maar ook om wat het object representeert als overblijfsel van een bepaalde ontwikkeling.

Gebiedsgericht

Bij een gebiedsgerichte aanpak werken medeoverheden, maatschappelijke organisaties, burgers en marktpartijen samen aan een breed gedragen regionale en lokale visie en beleidsuitvoering. Dit draagt bij aan een betere benutting van de aanwezige ruimtelijke mogelijkheden en een verbetering van de gebiedskwaliteiten (VROM, 2005). Mw. Linssen van het projectbureau Belvedere stelt dat gebiedsgericht ook de betekenis heeft dat het niet gaat om een enkel geïsoleerd object of landschap, maar dat het er om gaat om erfgoed in zijn context/omgeving te plaatsen (2006).

Integratie van belangen

De focus ligt hier niet op de onmogelijkheden, maar op de mogelijkheden die een integratie van de cultuurhistorische en ruimtelijke belangen biedt. Volgens mw. Linssen gaat het hier om een verandering in de werkhouding aan de cultuurhistorische kant. De Monumentenwet is namelijk een instrument dat sterk op het behoud van erfgoed is gericht en daardoor weinig ruimte biedt voor integratie van verschillende belangen. Hiernaast is het duurzaam behoud van het cultureel erfgoed niet een zorg voor de overheid alleen, maar juist in samenwerking met andere private partijen, overheden en belangenorganisaties. Een open dialoog tussen betrokken partijen op verschillende schaalniveaus zal leiden tot vergroting van het inzicht en de deskundigheid op het vlak van een ontwikkelingsgerichte benadering van cultuurhistorie (OCW et al., 1999).

Integraal cultuurhistorisch belang

In aansluiting op het gebiedsgerichte beleid wordt er naar gestreefd om zoveel mogelijk integraal te werken waarbij het cultuurhistorische belang meetelt. Ten aanzien van de kwaliteit van de leefomgeving en dus ook voor de cultuurhistorie geldt er een gedeelde verantwoordelijkheid voor Rijk, provincie, gemeenten, waterschappen en private organisaties. Mw. Linssen merkt hierbij op dat het hier vooral de interne integratie van de cultuurhistorisch belangen: archeologie, historisch (stede)bouw en historisch geografie betreft. Het cultuurhistorische belang moet als één belang worden ingebracht en niet versnipperd.

Functioneel herpositioneren

Het behoud van het onroerend cultureel erfgoed is geen museale activiteit. Behoud kan alleen door tegelijkertijd zorg te dragen voor voldoende ruimtelijke en economische 'dragers' en door het cultuurhistorische belang te koppelen aan andere belangen (OCW et al., 1999).

Ruimtelijk instrumentarium

Ter ondersteuning van gebiedsgerichte bescherming en ontwikkeling is gerichte inzet van instrumenten noodzakelijk. Het betreft hier instrumenten ten behoeve van de bescherming, inrichting, herstel en beheer en middelen om de gebiedsgerichte processen uit te voeren (OCW et al., 1999). Een vertaling van deze instrumenten naar de praktijk betekent dat het hier kan gaan om een Beschermd Dorpsgezicht, Welstandsnota of bestemmingsplan. Het betekent dus dat een 'ruimtelijke blik' op cultuurhistorie ook een inzet vanuit het ruimtelijke instrumentarium vergt.

Belvedere als planningdoctrine

Belvedere omvat een duidelijke visie op de ruimtelijke ordening en op welke wijze deze bereikt dient te worden. De visie is immers vertegenwoordigd in het Belvedere-gedachtegoed en door middel van het gebiedsgerichte beleid wordt hier vorm aan gegeven. Vanwege deze samenhang tussen denken en handelen kan Belvedere worden bestempeld als een *planningdoctrine*. Korthals Altes definieert het begrip planningdoctrine als: *"Een planningdoctrine bestaat uit denkbeelden over de ruimtelijke orde, de gewenste ruimtelijke ontwikkeling en over de gewenste aanpak. Een belangrijke gedachte achter het begrip planningdoctrine is dat er een samenhang tussen deze denkbeelden bestaat."* (Korthals Altes, 1995). Deze denkbeelden zijn onder te verdelen in enerzijds een planningprincipe en anderzijds een inrichtingsprincipe. Het planningprincipe, bestaande uit gedachten over de aanpak van een vraagstuk, heeft betrekking op de vorm, werking en voorbereiding van plannen. Met andere woorden staat hier het Belvedere-*proces*, dus de wijze waarop het Belvedere-project is aangepakt, centraal. De kernbegrippen die hieronder vallen zijn: gebiedsgericht, common ground, integratie van belangen, integraal cultuurhistorisch belang en ruimtelijke instrumentarium. Het inrichtingsprincipe, dat de denkbeelden over de ruimtelijke orde en de ruimtelijke ontwikkeling omvat, is gericht op de wijze waarop actoren vinden hoe een bepaald gebied het best ingericht kan worden. Bij dit principe staat het Belvedere-*object* centraal, met andere woorden: hier gaat het om de inhoud van het Belvedere-project. Hieronder vallen de kernbegrippen: functioneel herpositioneren, inspiratie en symbolisch belang.

Paragraaf 2.4 Doorwerking van het Belvedere-gedachtegoed

Gewoonlijk werd er vanuit gegaan, dat er sprake is van doorwerking indien de oplossingsrichtingen die in beleidsstukken is neergelegd, door uitvoerende instanties zou worden overgenomen. Deze stukken dienden dan als leidraad voor het verdere beleidshandelen. Een dergelijke opvatting over wat doorwerking is veronderstelde dat er vaak een direct causaal verband aangetoond kan worden tussen het vastgestelde beleid en de na verloop van tijd waarneembare effecten (Mastop et al., 1993). Doorwerking is in

deze benadering één van de stappen tussen beleid en de waarneembare effecten. Is er sprake van overeenstemming in de beleidsuitspraken dan werd dit gezien als geslaagde doorwerking.

De aard van de beleidsinhoud en de beschikbare informatie, communicatie van de ene naar de andere actor, eigen interpretatie en het kennisniveau van actoren, de mate van handelingsvrijheid en eigen verantwoordelijkheden van actoren kunnen er toe leiden dat er wel sprake is van doorwerking (performance), maar niet van overeenstemming tussen beleidvoornemen en uitkomst (conformance) (De Roo, 2001). Bij doorwerkingsonderzoek vormen *performance* en *conformance* de twee elementen die onderscheiden moeten worden. Enerzijds het theoretisch principe van doorwerking (performance) en anderzijds het methodisch principe van conformiteit (conformance). Het theoretisch principe van doorwerking komt neer op: de overeenstemming tussen planuitspraken en datgene wat in de werkelijkheid empirisch waarneembaar is. Het Belvedere-*object* staat hier centraal. Met andere woorden: betreft het hier de vraag in hoeverre de effecten in overeenstemming zijn met datgene wat men beoogd (doelbereiking). Een kanttekening die hierbij geplaatst kan worden is dat dit geen ultieme maatstaf vormt om de werking van plannen en haar effecten vast te stellen. Doorwerking van beleid is namelijk in een complexe samenleving moeilijk te constateren. Voor empirisch onderzoek moet worden uitgegaan van het methodisch principe van conformiteit. Hiervoor zijn de normale methoden van evaluatie-onderzoek van toepassing. Het methodisch principe van doorwerking komt neer op: de mate waarin het handelen van actoren overeenstemt met de inhoud van het plan. Met andere woorden gaat het hier om het Belvedere-*proces*. Er zal “[...] aangetoond [...] moeten worden of [...] het dan plaatsvindende handelen conform de inhoud van dat plan is” (Mastop et al., 1993; p.82). Ter beantwoording van de centrale vraagstelling vergt dit evaluatie-onderzoek een drietal stappen (Mastop et al., 1993):

1. Zijn de beleidsuitspraken van de doelgroep(en) te herleiden tot relevante planuitspraken en corresponderen zij daarmee?
2. Handelen de aangesprokene(n) er ook naar?
3. Is het effect in overeenstemming met de oorspronkelijke intenties en doeleinden. Heeft men in de werkelijkheid datgene bereikt wat men wilde (doelbereiking)?

Of een plan heeft doorgewerkt vergt beantwoording van de vraag of het is gebruikt. Is dit niet het geval dan is er ook geen sprake van doorwerking. Daarentegen impliceert het gebruik van een plan doorwerking, ook al zijn de uitkomsten hier niet mee in overeenstemming (niet-doelbereiking). Volgens Mastop en Faludi is er sprake van doorwerking, “[...] indien die uitspraken een aanwijsbaar onderdeel uitmaken van besluitvormingsprocessen van door de planmaker geadresseerde actoren (inclusief de planmaker zelf) dan wel zich geadresseerd voelende actoren, om het even of de resultaten daarvan corresponderen met de onderzochte uitspraken of niet” (1993; p.78). In deze

definitie richt doorwerking zich niet op het beleid en de effecten ervan, maar richt doorwerking zich op het handelen van actoren. De Lange sluit hierbij aan door te stellen dat het heel goed mogelijk is dat afwijkingen van een plan juist een betere (of alleen haalbare) oplossing is voor de problematiek waar een actor mee wordt geconfronteerd (1995). De context waarin afwijkingen ontstaan is hier van belang. Een kanttekening die hierbij gemaakt kan worden is dat het gemaakte onderscheid, in de hierboven staande definitie, tussen enerzijds 'beleid' en anderzijds 'handelen' niet bestaat. Immers beleid is niet alleen een samenstel van doeleinden, middelen en tijdskeuzen. Het is tegelijk ook een antwoord op een vraagstuk. Het vormen van beleid is een poging om een probleem op een bepaalde manier, door doelgericht denken én handelen, op te lossen. Voogd sluit hier bij aan door te stellen dat: *"Onder beleid verstaan we een complex van handelingen ten aanzien van een probleem of doelgroep"* (2001; p.7).

Paragraaf 2.5 Conclusie

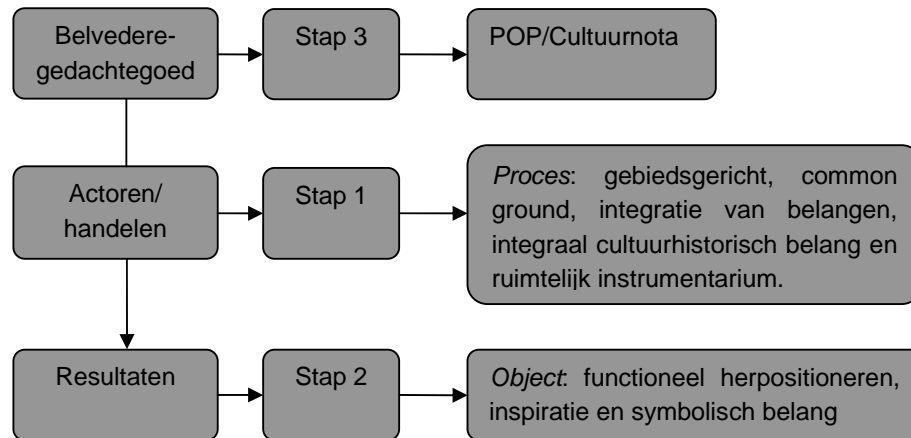
De aandacht voor cultuurhistorie in de ruimtelijke ordening is gegroeid als gevolg van de implementatie van het verdrag van Valetta. In dit verdrag staat het behoud van het archeologisch erfgoed centraal. In 1999 hebben verschillende ministeries nieuw beleid geformuleerd. Centraal hierin staat dat cultuurhistorische kwaliteiten sterker richtinggevend worden voor de ruimtelijke inrichting. Deze denk- en werkwijze wordt de Belvedere-gedachte genoemd verwoord in de motto's 'Behoud door ontwikkeling' en 'Ontwikkeling door Behoud'. De betekenis van dit gedachtegoed, dat in een achttal begrippen uiteen is gezet, vormt de basis waaraan de doorwerking getoetst wordt. Een tweetal clusters kan worden gevormd. Enerzijds begrippen gericht op het *proces* bestaande uit: gebiedsgericht, common ground, integratie van belangen, integraal cultuurhistorisch belang en ruimtelijke instrumentarium. Anderzijds de begrippen gericht op het *object* bestaande uit: functioneel herpositioneren, inspiratie en symbolisch belang

Ter beantwoording van de centrale vraagstelling vergt dit evaluatie-onderzoek een drietal stappen:

- Stap 1: *Handelen de aangesprokenen er ook naar?* Deze vraag is gericht op de wijze waarop actoren in het Belvedere-project naar het Belvedere-gedachtegoed handelen. Met andere woorden staat in deze vraag het *proces*, dus de aanpak van het Belvedere-project, centraal.
- Stap 2: *Is het effect in overeenstemming met de oorspronkelijke intenties en doeleinden. Heeft men in de werkelijkheid datgene bereikt wat men wilde (doelbereiking)?* In deze vraag staat het *object* van planning, dus de inhoud van het Belvedere-project, centraal.

Stap 3: *Zijn de beleidsuitspraken van de doelgroep(en) te herleiden tot relevante planuitspraken en corresponderen zij daarmee?* In deze vraag wordt getoetst in hoeverre de Belvedere-benadering te herleiden is tot het Provinciaal Omgevingsplan en de Cultuurnota.

In figuur 2: Model evaluatie-onderzoek doorwerking, worden de hierboven genoemde stappen weergegeven in een conceptueel model.

Figuur 2: Model evaluatie-onderzoek doorwerking

Doorwerking van beleid is afhankelijk van de mate van complexiteit van een vraagstuk. Bij eenvoudige vraagstukken zijn oorzaak en gevolg helder en zullen besluiten tot het gewenste resultaat leiden. Complexe vraagstukken laten weinig voorspelling over tot een eindresultaat als gevolg van uiteenlopende belangen, behoeften en interessen van betrokken actoren.

Hoofdstuk 3 Belvedere in de praktijk

Paragraaf 3.1 Inleiding

Dit hoofdstuk bevat een inventarisatie van alle Belvedere-projecten in de provincie Drenthe. Dit naar aanleiding van de deelvraag: *Welke Belvedere-projecten zijn, sinds de Nota Belvedere in werking is getreden, in de provincie Drenthe gestart en/of uitgevoerd?* In paragraaf 3.3 worden deze projecten vermeld. Hiernaast is in paragraaf 3.4 het ten behoeve van deze studie geëvalueerde Belvedere-project Veenhuizen beschreven. Dit project staat centraal in de beantwoording van de centrale vraagstelling in hoeverre het Belvedere-gedachtegoed heeft doorgewerkt. In het volgende hoofdstuk zal op deze vraag antwoord worden gegeven. Afsluitend staat in paragraaf 3.5 de conclusie.

In de provincie Drenthe zijn, sinds het verschijnen van de nota Belvedere, een drietal provinciale Belvedere-projecten gestart. Het betreft hier de projecten: Tussen Hondsrug en Hümmling, De Maatschappij van Weldadigheid en Veenhuizen. Het eindproduct van deze Belvedere-projecten bestaat uit een ontwikkelingsvisie, maar bij het Belvedere-project Veenhuizen zijn er ook al ontwikkelingen gericht op de realisatie van deze visie. Ik heb om deze reden gekozen om in hoofdstuk 4 het Belvedere-project Veenhuizen te onderzoeken op zijn doorwerking van het Belvedere-gedachtegoed.

Paragraaf 3.2 Belvedere-projecten in Drenthe

In de provincie Drenthe zijn in totaal 16 Belvedere-projecten gestart. De resultaten van deze Belvedere-projecten variëren van het opstellen van visies voor een bepaald gebied tot het opstellen van brochures. Voor een beschrijving van de inhoud en resultaten van deze projecten wordt verwezen naar bijlage I: Belvedere-projecten in Drenthe. Van de 16 Belvedere-projecten zijn er een drietal geïnitieerd door de provincie Drenthe. Het betreft hier de projecten: Tussen Hondsrug en Hümmling, De Maatschappij van Weldadigheid en Veenhuizen.

De volgende Belvedere-projecten zijn beschreven in bijlage I:

- Archeolandschap Drenthe;
- Biografie van het Nationaal Landschap Drentse Aa naar een betere integratie van cultuurhistorie en ecologie;
- Daip;
- De Maatschappij van Weldadigheid, monument in beweging;
- De nieuwe Veenkoloniën;

- Dorp2000anno;
- Herstel haventje Roderwolde;
- Het woonerf als mensruimte;
- Landschapsinrichting en natuurontwikkeling rond houten veenweg;
- Landschapsvisie Drentse Aa;
- Op dorpse schaal;
- Project Boek 'Polders! Gedicht Nederland';
- Project Reestdal: visie op bebouwing van grensgebied Overijssel en Drenthe;
- Tussen Hondsrug en Hümmling, land van onbegrensde mogelijkheden;
- Van esdorp naar stad.

Sinds 2000 subsidieert het Stimuleringsfonds voor Architectuur projecten waarbij cultuurhistorie een onderdeel vormt bij de ruimtelijke ontwikkeling. Het doel van deze subsidieregeling is: *"Stimuleren en faciliteren dat cultuurhistorische aspecten integraal en in een vroegtijdig stadium in plan- en ontwerpprocessen worden meegewogen en richtinggevend zijn voor ruimtelijke transformatieopgaven"* (projectbureau Belvedere, 2007). Ten aanzien van het vroegtijdig betrekken van cultuurhistorische aspecten in het plan- en ontwerpproces zal de nieuwe Wet Ruimtelijke Ordening een rol gaan spelen (zie bijlage V). De ministeries van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen, Landbouw, Natuurbeheer en Visserij, Volkshuisvesting Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer stellen in de Regeling Projectsubsidies Belvedere 2005-2008 ruim €1.300.000,00 per jaar ter beschikking voor Belvedere-projecten. Voor een uitgebreid overzicht van de subsidie-mogelijkheden voor Belvedere, zie bijlage IV. Vier van de hierboven genoemde projecten hebben in eerste instantie een afwijzing gekregen op de subsidie-aanvraag bij het Stimuleringsfonds voor Architectuur. Na de indiening van een herziene aanvraag zijn de Belvedere-subsidies alsnog toegekend. Het betreft de projecten:

- Van esdorp naar stad: in eerste instantie afgewezen omdat in het voorgestelde onderzoek de cultuurhistorische waarden onvoldoende als richtinggevend uitgangspunt zijn genomen bij toekomstige ontwikkelingen.
- Biografie van het Nationaal Landschap Drentse Aa: in eerste instantie afgewezen vanwege het feit dat er bij de opstelling van de biografie geen sprake is van een integrale, ontwikkelingsgerichte benadering van cultuurhistorie.
- De nieuwe Veenkoloniën: in eerste instantie afgewezen omdat de cultuurhistorische waarden onvoldoende als grondslag dienen voor de ontwikkeling van de veenkoloniën.
- De Maatschappij van Weldadigheid: in eerste instantie afgewezen vanwege het ontbreken van een ontwerpende discipline/instantie in het project.

Aanvragen voor Belvedere-subsidies worden behandeld door een adviescommissie, die aan de hand van vooropgestelde beoordelingscriteria een advies uitbrengt over de

subsidieaanvraag. Bij de selectie is het algemene criterium dat het project moet bijdragen aan het sterker richtinggevend laten zijn van de cultuurhistorie bij de ruimtelijke ordening van Nederland. Een overzicht van de andere beoordelingscriteria is te vinden in bijlage II.

Paragraaf 3.3 Het Belvedere-project Veenhuizen

Aanleiding

Vanaf de jaren '70 van de 20ste eeuw vinden veranderingen plaats in het grondeigendom in Veenhuizen. Het beleid van het ministerie van Justitie wijzigt en besluit om zijn bemoeienis te beperken tot de gevangeniscomplexen Norgerhaven, Esserheem en Bankenbosch. Een groot deel van de monumentale panden viel ten prooi aan leegstand en verval. Met de terugtrekking van Justitie 'achter de hekken' vervielen de voorzieningen in het dorp en stond de leefbaarheid van het gebied onder druk. Vele panden kwamen leeg te staan waarop Rijksgebouwendienst besloot, om de teloorgang tegen te gaan, de panden te verkopen aan particulieren.

In 1990 is door de Rijksoverheid een inventarisatieproject gestart, waarbij werd nagegaan in welke staat de gebouwen verkeerden. Uit deze periode stamt ook een reconstructieplan van de Dienst Landelijke Gebied van het Ministerie van Landbouw, Natuur en Visserij. In deze visie worden de wijken en laanstructuren hersteld en wordt de relatie met de omliggende natuurgebieden versterkt.

Ongeveer 10 jaar geleden besloot de Rijksgebouwendienst om te stoppen met de verkoop van panden aan particulieren. Mw. Hepping stelt dat de aanleiding daartoe gevormd werd door het besef dat de eenheid in het gebied dreigde te verdwijnen. *"De één plaatste een tuinkabouter en de andere verfde haar luiken paars"* (2006). In 2003 is door de provincie Drenthe, gemeente Noordenveld en de Rijksgebouwendienst een visie samengesteld "Omzien naar ontwikkeling, perspectieven voor Veenhuizen" met als doel het herstel en behoud van de cultuurhistorische landschappelijke en architectonische kwaliteiten en leefbaarheid van Veenhuizen (Rgd, 2003). Opvallend is dat in deze visie het Belvedere-gedachtegoed is vertegenwoordigd. In dit document wordt ingezet op het versterken van de sociaal-economische samenhang en cultuurhistorische recreatie. Voor de uitvoer van deze visie is er een ontwikkelingsbureau en stuurgroep ingesteld. Het ontwikkelingsbureau heeft als hoofdtaak om nieuwe ontwikkelingen in Veenhuizen te stimuleren en deze te coördineren. In de stuurgroep vindt de besluitvorming plaats over de nieuwe ontwikkelingen. De stuurgroep Veenhuizen bestaat uit: de burgemeester van Noordenveld, de gedeputeerde Cultuur van de provincie Drenthe, de directeur Penitentiaire Inrichtingen Veenhuizen, de regionaal directeur Domeinen en de directeur Vastgoed van de Rijksgebouwendienst. Datgene wat ontbrak in de visie "Omzien naar ontwikkeling" was

een vertaling van de gewenste ontwikkelingen in een ruimtelijke ontwikkelingsvisie dat als toetsingskader kan dienen voor de nieuwe ontwikkelingen. Daarom is in januari 2005 gestart met het Belvedere-project "Veenhuizen – Meer dan de som der delen" in opdracht van de provincie Drenthe en de gemeente Noordenveld en uitgevoerd door het advies- en ontwerp bureau KuiperCompagnons.

Het Belvedere-project Veenhuizen

De basis van dit project wordt gevormd door de opstelling van het 'Kwaliteitenboek' en 'Kansenboek'. In het kwaliteitenboek worden onder andere het cultuurhistorische erfgoed van het gebied in kaart gebracht. Het kansenboek is een vertaling van het cultuurhistorische erfgoed in mogelijke ontwikkelingsrichtingen van het gebied. Naast de besproken 'kansen' van het erfgoed in het kansenboek, ligt het accent ook op het geven van een actuele betekenis aan het gedachtegoed van de Maatschappij van Weldadigheid. De kwaliteiten en kansen zijn vertaald naar een ruimtelijk ontwikkelingsplan, zie bijlage III: het Integraal Ontwikkelingsplan Veenhuizen, dat in mei 2006 gereed is gekomen. In het Belvedere-project Veenhuizen wordt richting gegeven aan nieuwe ruimtelijke ontwikkelingen door middel van een tweetal aspecten. Enerzijds het cultuurhistorisch erfgoed en anderzijds het gedachtegoed van de Maatschappij van Weldadigheid.

Cultuurhistorisch erfgoed

Het cultuurhistorisch erfgoed is in het Integraal Ontwikkelingsplan Veenhuizen uiteengezet in een drietal 'ontwikkelingsopgaven' ten aanzien van het landschap, de structuren en bebouwing en landschap. Het waardevolle landschap van Veenhuizen wordt bepaald door het sterke contrast tussen drie verschillende landschapstypen: het Fochtelöerveen, het orthogonale landschap van de kolonie Veenhuizen en het beekdal van de Slokkert. De nadruk ligt op het handhaven en versterken van de tegenstellingen teneinde de herkenbaarheid te vergroten. Juist deze tegenstellingen zijn in de loop der tijd vervaagd en minder herkenbaar geworden. De tweede ontwikkelingsopgave richt zich op de structuur van het kolonielandschap. De kenmerkende orthogonale structuur in het landschap is kwetsbaar, ontwikkelingen op het gebied van infrastructuur, de waterhuishouding en schaalvergroting in het grondgebruik tasten deze aan. De opgave richt zich op versterken en behouden van de structuur van wegen, wijken en de laanbeplanting. Structurerend werkt hier de maatvoering van het kolonielandschap: tussen de wijken bedraagt de afstand 750 meter, halverwege op 375 meter liggen de sloten. Het orthogonale karakter van het ontginningslandschap kan versterkt worden door het gebruik van gronden te variëren. De laatste opgave richt zich op de bebouwing en het landschap. De uniciteit hiervan is vastgelegd in de nota "Beschermd Dorpsgezicht Veenhuizen", dat eind 2007 van kracht zal zijn. Centraal staat bij deze opgave dat er een evenwicht wordt gevonden tussen het landschap van de kolonie en de bebouwing.

Het gedachtegoed

In januari 1818 wendde generaal Johannes van den Bosch zich tot Koning Willem I met het verzoek om een Maatschappij van Weldadigheid te mogen oprichten. De noodzaak hiervoor is gelegen in het feit dat West-Europa tussen 1750 en 1850 een crisis doormaakte met als gevolg vele bedelaars, vondelingen en pauperisme. Op 1 april 1818 werd de Maatschappij van Weldadigheid opgericht (Gerding et al., 2003). Het doel van de Maatschappij was tweeledig. Enerzijds het stichten van landbouwkoloniën en de ontginning hiervan door de paupers, die ter plaatse gehuisvest werden. Anderzijds het opvoeden van de kinderen van de paupers ten behoeve van de samenleving. Deze doelstellingen en het bijzondere landschap dat het tot resultaat heeft gehad is in de ontwikkelingsgeschiedenis van Veenhuizen aan veranderingen onderhevig geweest. Het gedachtegoed is uiteengezet in een viertal kernbegrippen. Het kernbegrip 'wederkerigheid' biedt kansen voor arbeid, welzijn en zorg; 'educatie' voor opvoeding en natuur- en cultuurtoerisme, 'duurzaamheid' voor een nieuwe economie met bijzondere woon- en werkvormen. Het laatste kernbegrip is 'belevingswaarde' dat kansen biedt voor het versterken van de herkenbaarheid en uniciteit van het landschap (KuiperCompagnons, 2006a).

Ten behoeve van de verdere uitwerking van het Integraal Ontwikkelingsplan is er in Veenhuizen een kwaliteitsteam opgericht bestaande uit leden werkzaam bij de: provincie Drenthe, Rijksgebouwendienst, Atelier Rijksbouwmeester, gemeente Noordenveld, Rijksdienst voor de Monumentenzorg, Drents Plateau en het Ontwikkelingsbureau Veenhuizen. De hoofdtaak van het team is het bewaken van het gedachtegoed de Maatschappij van Weldadigheid, zoals vertegenwoordigd in de kernbegrippen: wederkerigheid, educatie, duurzaamheid en belevingswaarde. Het kwaliteitsteam adviseert over nieuwe ontwikkelingen in het gebied en legt deze voor aan de stuurgroep die hier een besluit over neemt.

Paragraaf 3.4 Conclusie

In de provincie Drenthe zijn zestien subsidieaanvragen geplaatst bij het Stimuleringsfonds voor Architectuur, ten behoeve van een Belvedere-project. Voor een aantal projecten is na afwijzing een herziene aanvraag ingediend en is deze hierna gehonoreerd.

Het veenkoloniale landschap Veenhuizen heeft enkele ontwikkelingen ondergaan die grote gevolgen heeft gehad voor de unieke erfenis van de Maatschappij van Weldadigheid. De opgetreden wijzigingen in grondeigendom en beheer hebben daarentegen geen grote gevolgen gehad voor de oorspronkelijke opzet. Ontwikkelingen zoals: veranderend waterbeheer, verkeersontsluiting, landbouw en de stichting van nieuwe woningen hebben

tot dusver de grootste invloed gehad op het kolonielandschap. In de jaren '90 is duidelijk geworden dat als er niet ingegrepen wordt de erfenis van de Maatschappij van Weldadigheid verloren gaat. Er is een proces van visieontwikkeling en beleidsvorming gestart dat in 2005 heeft geleid tot de start van het Belvedere-project Veenhuizen.

Het Belvedere-project Veenhuizen bestaat uit de opstelling van een kwaliteitenboek, kansenboek en een ruimtelijk ontwikkelingsplan. In het kwaliteitenboek worden de cultuurhistorische kwaliteiten van Veenhuizen in beeld gebracht. In het kansenboek worden deze kwaliteiten vertaald in mogelijke ontwikkelingsrichtingen van het gebied. In het ontwikkelingsplan worden de kwaliteiten en kansen vastgelegd in een ruimtelijk ontwikkelingskader. Dit kader wordt gevormd door enerzijds het cultuurhistorisch erfgoed en anderzijds het gedachtegoed van de Maatschappij van Weldadigheid.

Hoofdstuk 4 Doorwerking van het Belvedere-gedachtegoed

Paragraaf 4.1 Inleiding

In het voorgaande hoofdstuk is de inhoud van het Belvedere-project Veenhuizen besproken. In dit hoofdstuk zal dit project worden geëvalueerd ter beantwoording van de centrale vraagstelling: *In hoeverre werkt het Belvedere-gedachtegoed door in Belvedere-projecten in de provincie Drenthe?* Uit het theoretisch kader van hoofdstuk 2 is gebleken dat dit evaluatie-onderzoek een drietal stappen vergt. De eerste stap, dat in paragraaf 4.2 wordt behandeld, betreft de vraag of de betrokken actoren in het Belvedere-project Veenhuizen hebben gehandeld naar het Belvedere-gedachtegoed. In paragraaf 4.3 wordt de tweede stap van dit evaluatie-onderzoek behandeld, namelijk of de effecten in overeenstemming zijn met de oorspronkelijke intenties. Afsluitend staat in paragraaf 4.4 de conclusie.

Ten behoeve van de beantwoording van de vragen gericht op het 'object' en 'proces' van het Belvedere-project Veenhuizen heb ik verschillende interviews gehouden met zowel provinciale als gemeentelijke beleidsmedewerkers, deskundigen en vertegenwoordigers van maatschappelijke organisaties. Ik heb gesproken met dhr. W. De Bruijn (provinciaal projectleider Belvedere-project Veenhuizen), dhr. W. Feenstra (beleidsmedewerker ruimte en water), dhr. J. Panman (beleidsmedewerker gemeente Noordenveld), mw. M. Linsen (verantwoordelijk voor communicatie en netwerkvorming Belvedere, projectbureau Belvedere), dhr. F. Strolenberg (projectleider Belvedere, projectbureau Belvedere), dhr. T. Adam (stedenbouwkundige KuiperCompagnons), mw. E. Hepping (coördinator Ontwikkelingsbureau Veenhuizen) en dhr. DJ. Keegstra (medewerker Brede Overleggroep Kleine Dorpen). Tijdens de interviews zijn door mij de kernbegrippen, die in dit evaluatie-onderzoek het Belvedere-gedachtegoed omvatten, voorgelegd om op deze wijze te bepalen in hoeverre dit gedachtegoed heeft doorgewerkt.

Paragraaf 4.2 Het Belvedere-proces

In deze paragraaf staat het *proces*, dus de wijze waarop het Belvedere-project Veenhuizen is aangepakt, centraal. De kernbegrippen die hieronder vallen zijn: gebiedsgericht, common ground, integratie van belangen, integraal cultuurhistorisch belang en ruimtelijke instrumentarium.

Gebiedsgericht en common ground

Een gebiedsgerichte aanpak veronderstelt dat medeoverheden, maatschappelijke organisaties, burgers en marktpartijen samen werken aan een breed gedragen regionale en lokale visie en beleidsuitvoering. Deze aanpak vindt zijn weerslag in het Integraal Ontwikkelingsplan Veenhuizen. Geconstateerd is dat medeoverheden en maatschappelijke organisaties (vertegenwoordigd in het kwaliteitsteam) hierin hebben geparticipeerd en de bewoners en marktpartijen niet. Uit gesprekken met medewerkers van de provincie Drenthe, gemeente Noordenveld en het Ontwikkelingsbureau Veenhuizen is gebleken dat de reden hiervoor is gelegen in het feit dat een op participatie gerichte benadering niet altijd leidt tot consensus. Mw. Hepping stelt dat: bij de aanvang van een project met een grote groep alle extremen op tafel liggen, waarvan achteraf bepaald wordt of deze mogelijk zijn, *"[...] en daarmee organiseer je ontevredenheid"* (2006). Dhr. De Bruijn sluit zich hierbij aan door te stellen dat er bij een gebiedsgerichte benadering van 'onderop' geen gebiedsontwikkeling ontstaat. Ontwikkelingsprojecten hebben te maken met de mogelijkheden en onmogelijkheden voor bewonersparticipatie. De provincie Drenthe en gemeente Noordenveld stellen dat indien een oplossing voor een vraagstuk alleen bij de bewoners ligt, je door de grote diversiteit aan opvattingen niet tot een oplossing zult komen. Dhr. Panman stelt dan ook dat je *"[...] van bewoners mag je niet verwachten dat ze strategisch bezig gaan"* (2006).

Daarentegen creëert een meer op participatie gerichte benadering draagvlak onder bewoners voor het opgestelde ontwikkelingsplan en vergroot het de kans op daadwerkelijke uitvoer van een project. Projectleider dhr. Strolenberg van het projectbureau Belvedere stelt dat: *"Projecten [...] die na de visiefase een vervolg krijgen vaak projecten zijn waarbij de bevolking vanaf het begin heeft meegepraat [...]. Je hebt krachten nodig die blijven trekken"* (2006). Uit een onderzoek van Royal Haskoning naar een aantal afgeronde Belvedere-projecten blijkt eveneens dat: *"Behoud door ontwikkeling staat of valt bij draagvlak voor ontwikkeling"* (2005; p.22). In de geëvalueerde projecten speelt de betrokkenheid van actoren een belangrijke rol zowel in het Belvedere-project als in de doorwerking. Het betreft hier de betrokkenheid van:

- Kennis en kenners uit het gebied;
- Het meekrijgen van lokale sleutelfiguren; (boeren, ondernemers, bewoners);
- Vertegenwoordigers uit het gebied.

Hierbij kan opgemerkt worden dat er tussen de betrokken sleutelfiguren en vertegenwoordigers geen verschil bestaat.

Door middel van deze handelwijze komt het zwaartepunt te liggen op: de manier waarop er invulling aan het Integraal Ontwikkelingsplan Veenhuizen gaat worden gegeven. Met andere woorden, de nadruk in de belangenafweging tussen overheden, marktpartijen en bewoners ligt in de uitvoering van het plan. Het nadeel van deze aanpak is dat het verdere

planningproces veel tijd en menskracht gaat kosten door: het doorlopen van procedures, afstemming over de inhoud en afwegingen die gemaakt moeten worden tussen belangentegenstellingen.

Een niet benutte mogelijkheid om bewoners actiever te betrekken bij het opstellen van het Integraal Ontwikkelingsplan Veenhuizen is door mw. Hepping van het Ontwikkelingsbureau Veenhuizen aangekaart. Op bepaalde deelgebieden of thema's zouden bewoners hun mening kunnen geven over bepaalde ontwikkelingen. Door deelgebieden of thema's te hanteren kun je een grote diversiteit aan opvattingen structureren. Op deze wijze kan ook invulling worden gegeven aan het kernbegrip common ground. Het begrip common ground veronderstelt dat culturele kennis en identiteit zowel bij deskundigen als bij het publiek ligt. Met andere woorden, dat in een open dialoog tussen deskundigen en publiek, de cultuurhistorische kwaliteiten van een gebied worden geïdentificeerd. Een dergelijk aanpak veronderstelt dat een gebiedsgerichte benadering gekoppeld wordt aan participatieve handelingen. Bij het Belvedere-project Veenhuizen is er daarentegen voor gekozen om op voorhand de cultuurhistorische kwaliteiten te identificeren door middel van het door KuiperCompagnons opgestelde kwaliteitenboek. Maar stel nu dat de bewoners iets anders als kwaliteit vinden? Dhr. Keegstra van de belangenvereniging Brede Overleggroep Kleine Dorpen is van mening dat er bij de plaatselijke bevolking voldoende kennis aanwezig is om cultuurhistorische kwaliteiten van een gebied te kunnen herkennen. Immers elementen en structuren die bijdragen aan 'de identiteit' van een gebied en als zodanig door de mensen die er leven ervaren wordt, vormen ook een onderdeel van het Belvedere-gedachtegoed.

Een tweede partij die niet is betrokken bij het opstellen van het Integraal Ontwikkelingsplan Veenhuizen zijn de marktpartijen. Het benaderen en betrekken van uitvoeringsgerichte partijen bij de planvorming zal de (on)mogelijkheden van een plan sneller boven tafel brengen (Royal Haskoning, 2005). Met betrekking tot de marktpartijen vormt de projectontwikkelaar een belangrijke uitvoeringsgerichte partij. Een projectontwikkelaar is namelijk verantwoordelijk voor het koppelen van de randvoorwaarden en kansen aan rendementen. Het is veelal ook de partij die de architectuur mede bepaalt. Het nadeel van een werkwijze waarbij, marktpartijen pas achteraf betrokken worden bij een visie, is dat er minder binding is met het plan. Naast het bovengenoemde voordeel van het vroegtijdig betrekken van marktpartijen in de visievorming kunnen hierbij ook spanningen optreden. Zoals gesteld zijn commerciële partijen uit op het realiseren van rendement. Dit betekent dat deze partijen ook na de visievorming betrokken willen zijn in de uitvoer van de visie. Van overheden kan verwacht worden dat deze zich niet voor het gehele proces aan dezelfde marktpartij wil binden.

De opvatting dat een op participatie gerichte benadering niet altijd leidt tot consensus vormde voor provincie en gemeente de aanleiding om zonder deze partij het Belvedere-

project uit te voeren. De reden, ten aanzien van het niet betrekken van de uitvoeringsgerichte partijen in het Belvedere-project Veenhuizen, is gelegen in het feit dat het grondeigendom in Veenhuizen voor een belangrijk deel in handen is van overheidsinstellingen en maatschappelijke organisaties. Het betreft hier het ministerie van Justitie, Staatsbosbeheer, stichting Natuurmonumenten en de Dienst Domeinen van het ministerie van Financiën. De Dienst Domeinen heeft als kerntaak het verkopen en verhuren van overtollige staatseigendommen. Ten aanzien van het betrekken van marktpartijen in het planproces van het Belvedere-project Veenhuizen is dan ook geen behoefte geweest. Ze bezitten immers geen grond. De hierboven genoemde overheidsinstellingen en maatschappelijke organisaties kunnen daarentegen wel worden gezien als een belanghebbende partij. Het ministerie van Justitie en de Dienst Domeinen zijn vertegenwoordigd in de stuurgroep. Stichting Natuurmonumenten en Staatsbosbeheer zijn vertegenwoordigd in een klankbordgroep.

Integratie van belangen en integraal cultuurhistorisch belang

De focus van een integratie van belangen ligt niet op de onmogelijkheden, maar op de mogelijkheden die een integratie van de cultuurhistorische en ruimtelijke belangen biedt. Belangentegenstellingen kunnen ontstaan door de synthese die de Belvedere-filosofie beoogt tussen enerzijds het 'behouden' en anderzijds het 'ontwikkelen'. De organisaties gericht op het behoud zijn belast met taken op het vlak van cultuurhistorie en monumentenzorg. Hiertegenover staan de organisaties gericht op het ontwikkelen belast met taken gericht op de ruimtelijke ordening. Zoals in het kernbegrip *gebiedsgericht* verwoord ligt het zwaartepunt van het integreren van belangen op de manier waarop er invulling gaat worden gegeven aan het Integraal Ontwikkelingsplan Veenhuizen. Dhr. Panman van de gemeente Noordenveld stelt in dit kader dat de vraag over nieuwe ontwikkelingen uit het ontwikkelingsplan te vroeg komt, vooral de bebouwingsvraag. Hierop vooruitlopend worden in het ontwikkelingsplan nieuwe ontwikkelingen zoals het bouwen van carrés (gebouwen bestaande uit vier zijden met een binnenplaats) gepresenteerd. Mw. Hepping stelt dat de crux hierbij is dat deze aansluiten bij het ontwikkelingsplan, maar dat bijvoorbeeld de gemeente ook een ander belang heeft, namelijk maximale opbrengsten uit het grondgebruik. In hoeverre het cultuurhistorisch belang overeind blijft in de uitvoer van het ontwikkelingsplan is dan nog maar de vraag. Dit geldt ook voor andere betrokken partijen: Bewoners zijn gericht op het herstellen van het (dorp)voorzieningsniveau. De Dienst der Domeinen, verantwoordelijk voor het verhuren van de panden aan particulieren, op de maximale huuropbrengst. De Rijksgebouwendienst op het verlagen van de onderhoudskosten.

Het doel van Belvedere is onder andere dat er een afweging plaatsvindt tussen het behouden en ontwikkelen. Dit betekent dat de focus op deze twee elementen in een gebiedsgerichte aanpak zal wisselen. Er moet dan ook voor gewaakt worden dat het

inbrengen van cultuurhistorie in gebiedsgerichte ontwikkelingen niet een bepaalde starheid met zich meebrengt die het creatief omgaan met de kwaliteiten in het gebied belemmert. In aansluiting op het gebiedsgerichte beleid wordt er naar gestreefd om zoveel mogelijk integraal te werken waarbij het cultuurhistorische belang meetelt. Het cultuurhistorische belang moet als één belang worden ingebracht en niet versnipperd. In het Belvedere-project Veenhuizen wordt door middel van het opgestelde kwaliteitenboek en een vertaling van deze in het Ontwikkelingsplan het cultuurhistorisch belang ingebracht. Dhr. Adam, Architect bij Kuipercompagnons en nauw betrokken bij het Belvedere-proces, stelt hierbij dat de in kaart gebrachte kernkwaliteiten, de basis vormen voor het Integraal Ontwikkelingsplan Veenhuizen. Het is niettemin de vraag in hoeverre het cultuurhistorisch belang overeind blijft staan. Ten behoeve van de verdere uitwerking van het Integraal Ontwikkelingsplan is er in Veenhuizen een kwaliteitsteam opgericht. De hoofdtak van het kwaliteitsteam vormt het bewaken van het gedachtegoed van de Maatschappij van Weldadigheid, zoals vertegenwoordigd in de kernbegrippen: wederkerigheid, educatie, duurzaamheid en belevingswaarde.

Zoals hiervoor gesteld is het doel van Belvedere ook dat er een juiste afweging ontstaat tussen enerzijds ontwikkelen en anderzijds behouden. Dhr. De Bruijn, provinciaal projectleider Veenhuizen van de provincie Drenthe, stelt dat het inbrengen van cultuurhistorie in gebiedsgericht ontwikkelingen slechts één belang is en dit zal zich moeten verenigen met andere belangen zoals leefbaarheid en economie. "*Van een rangorde in verschillende belangen kan dan ook geen sprake zijn*" (2006). Het gevolg van deze belangenafweging is dat te verwachten is dat niet alle ontwikkelingen uit het Ontwikkelingsplan gerealiseerd zullen worden. Het uitgangspunt van Belvedere is ook niet dat het cultuurhistorisch belang altijd gediend moet worden, maar juist dat deze in combinatie met andere belangen een plek wordt geboden in het planproces. Hiervoor is in Veenhuizen een kwaliteitsteam opgericht dat verantwoordelijk is voor het bewaken van het gedachtegoed van de Maatschappij van Weldadigheid.

Ruimtelijk instrumentarium

Om uitdrukking te geven aan het Belvedere-project Veenhuizen is een gerichte inzet van het ruimtelijke instrumentarium noodzakelijk. Het betreft hier instrumenten ten behoeve van de bescherming, inrichting, herstel en beheer en middelen om de gebiedsgerichte processen uit te voeren. De bescherming van de cultuurhistorisch waardevolle elementen in Veenhuizen is door onder andere het beschermd dorpsgezicht, de welstandsnota en de monumentenwet geregeld. Om verder invulling te geven aan de ontwikkelingen zoals neergelegd in het Integraal Ontwikkelingsplan Veenhuizen dienen deze vertaald te worden in het bestemmingsplan. Het huidige bestemmingsplan van Veenhuizen stamt uit 1997 en dient te worden herzien.

Geconstateerd is dat momenteel de vraag speelt op welke wijze invulling moet worden gegeven aan de ontwikkelingen uit het ontwikkelingsplan. In één keer voor het gehele gebied of in delen? Dhr. Feenstra van de provincie Drenthe ziet het ontwikkelingsplan als “[...] een opmaak om planologisch te vertalen” (2006) in een bestemmingsplan. De reden hiervoor is dat op deze wijze duidelijkheid wordt verschaft aan betrokkenen en dat wordt voorkomen dat het plan ‘in de la’ verdwijnt. Dhr. Panman van de gemeente Noordenveld is van mening dat het bestemmingsplan beter op delen kan worden herzien zodra er een concreet project op tafel ligt. Een dergelijke herziening op delen biedt de mogelijkheid tot het leveren van maatwerk bij een concreet project. Een bijkomend voordeel van een herziening op delen, zo stelt dhr. Panman, is dat ten eerste ‘landjepik’ wordt voorkomen. *“Leg je een actieve bouwbestemming op (een gebied) dan geef je de grondeigenaar vrij spel”* (2006). Niet alle uitbreidingsgebieden, zoals weergegeven in het ontwikkelingsplan, behoren namelijk tot de gemeente. Ten tweede biedt een herziening op delen de mogelijkheid voor de gemeente Noordenveld om zijn invloed op de toekomstige projecten uit te oefenen door middel van het grondeigendom.

Belangrijk om te constateren is dat voorafgaand aan de hierboven genoemde discussie er eerst keuzes moeten worden gemaakt ten aanzien van de gewenste ontwikkelingen uit het ontwikkelingsplan. Met het vigerend ruimtelijk beleid is in het Integraal Ontwikkelingsplan Veenhuizen geen rekening gehouden. Ten eerste is uit de interviews gebleken dat een aantal van de ontwikkelingen volgens het Provinciaal Omgevingsplan II niet mogelijk is. In het ontwikkelingsplan worden nieuwe ontwikkelingen in het open veld neergelegd waardoor het plan strijdig is met het POP II. Het POP II stelt juist dat nieuwe ontwikkelingen moeten aansluiten op bestaande kernen. Ten tweede interpreteert dhr. Panman van de gemeente Noordenveld het ontwikkelingsplan als “[...] een abstracte visie” (2006), waar de besluitvorming ten aanzien van de gewenste ontwikkelingen nog over moet plaatsvinden. Voordat er gesproken kan worden over het vastleggen van het ontwikkelingsplan in het bestemmingsplan moeten er dus eerst besluiten worden genomen over welke ontwikkelingen mogelijk én gewenst zijn.

Paragraaf 4.3 Het Belvedere-object

In deze paragraaf staat het object van planning in het Belvedere-project Veenhuizen centraal. De kernbegrippen die hieronder vallen zijn: functioneel herpositioneren, inspiratie en symbolisch belang.

Functioneel herpositioneren

De nieuwe denk- en werkwijze van Belvedere veronderstelt, ten aanzien van het behoud van onroerend cultureel erfgoed, dat deze wordt gekoppeld aan ruimtelijke en economische ‘dragerelementen’. Dhr. Panman van de gemeente Noordenveld zegt hierover dat de

gemeente momenteel de nadruk legt op het geven van nieuwe bestemmingen aan de bestaande bebouwing. Het Ontwikkelingsbureau Veenhuizen heeft de taak om hier invulling aan te geven. De werkwijze die het ontwikkelingsbureau hierbij hanteert is: eerst een functie voor het pand en daarna restaureren en renoveren. Een private partij kan zo zijn belangen aangeven ten aanzien van de inrichting van het pand. Het nadeel van deze aanpak is dat het van private partijen een goed voorstellingsvermogen en durf vereist. Een aantal voorbeelden: Sinds medio 2006 is het voormalige consistoriehuysje van functie veranderd tot een Bed and Breakfast. In 2007 zal het Verenigingsgebouw na een volledige restauratie worden geopend door een particuliere exploitant. Het voormalige directiehotel aan de Hoofdweg zal na een renovatie de uitvalsbasis vormen voor een tweetal muziekitgeverijen. Deze twee ondernemers hebben een huurovereenkomst gesloten met de Rijksgebouwendienst voor de Koepelkerk, dat gebruikt zal worden voor muziekfestivals, concerten, cursussen en muziekopnames.

Symbolisch belang en inspiratie

Het symbolisch belang veronderstelt dat het niet enkel om het object gaat, maar ook wat deze symboliseert als overblijfsel van een bepaalde ontwikkeling. Uit gesprekken met medewerkers van de provincie Drenthe, gemeente Noordenveld en het Ontwikkelingsbureau Veenhuizen is gebleken dat het symbolisch belang van Veenhuizen aan de basis staat van het Belvedere-project. Dit doordat de cultuurhistorische kwaliteiten van Veenhuizen zijn vertaald in kansen voor het gebied en deze zijn vertaald in een viertal kernbegrippen. Het kernbegrip 'wederkerigheid' biedt kansen voor arbeid, welzijn en zorg, 'educatie' voor opvoeding en natuur- en cultuurtoerisme, 'duurzaamheid' voor een nieuwe economie met bijzondere woon- en werkvormen. Het laatste kernbegrip is 'belevingswaarde' dat kansen biedt voor het versterken van de herkenbaarheid en uniciteit van het landschap.

Het begrip inspiratie veronderstelt dat cultuurhistorische kwaliteiten de basis vormen voor het ontwikkelingsgericht omgaan met cultuurhistorische kwaliteiten bij ruimtelijke ontwikkelingen. Dit wordt in het Belvedere-project Veenhuizen bewerkstelligd door, naast het behouden van de bestaande elementen in het gebied, ruimte te bieden voor de toevoeging van nieuwe elementen. De toevoegingen van deze nieuwe elementen dienen geïnspireerd te zijn op de kernbegrippen. Op deze manier ontstaat er de ruimte voor het initiëren van nieuwe initiatieven.

Een concreet voorbeeld wordt gevormd door het initiatief van de gemeente Noordenveld om de N919 te herprofilen als gebiedsontsluitingsweg op basis van het Belvedere-project Veenhuizen. Hiervoor is een visie ontwikkeld om deze weg landschappelijk in te passen in het cultuurhistorisch landschap, waarbij rekening wordt gehouden met de wensen voor verkeer, veiligheid en leefbaarheid van Veenhuizen. In de visie N919 worden 'Poorten'

gesitueerd op plekken waar de oorspronkelijke landschapsstructuur de N919 ontmoet. De Poorten worden gevormd door de twee monumentale sluislocaties die herkenbaar worden gemaakt door portalen die de weg overspannen en zo herkenbare entrees voor het gebied vormen. Juist door het toevoegen van nieuwe elementen aan het bestaande wordt gehoor gegeven aan de kern van Belvedere namelijk het voortbouwen op cultuurhistorische betekenissen. Immers als inspiratiebron helpt geschiedenis de ontwerper een stap vooruit te zetten, niet achteruit (projectbureau Belvedere, 2005). Het volgende voorbeeld geeft daarentegen aan dat het niet altijd mogelijk is om nieuwe ontwikkelingen te realiseren die geïnspireerd zijn op de cultuurhistorische kwaliteiten van Veenhuizen. Van oudsher werd de N919 gevormd door een klinkerbestrating. In de visie N919 is ook de mogelijkheid verkend om deze weg, bestaande uit asfalt, opnieuw in te richten met gebruik van klinkers. Uit onderzoek is gebleken dat de geluidsbelasting voor de aangrenzende woningen te hoog zou worden waardoor de leefbaarheid onder druk zou komen te staan. De mate waarin nieuwe ontwikkelingen op de aanwezige cultuurhistorie geïnspireerd kunnen zijn is dus ook afhankelijk van andere belangen.

Paragraaf 4.4 Conclusie

In onderstaande tabel staan de resultaten weergegeven ter beantwoording van de centrale vraagstelling: *In hoeverre werkt het Belvedere-gedachtegoed door in Belvedere-projecten in de provincie Drenthe?*

Kernbegrippen Belvedere- <i>proces</i>	Doorwerking?
Gebiedsgericht	Nee
Common ground	Nee
Integratie van belangen	Ja
Integraal cultuurhistorisch belang	Ja
Ruimtelijk instrumentarium	Nee
Kernbegrippen Belvedere-<i>object</i>	
Functioneel herpositioneren	Ja
Symbolisch belang	Ja
Inspiratie	Ja

Tabel 1 Doorwerking Belvedere-gedachtegoed

Ter beantwoording van de centrale vraagstelling zijn een tweetal stappen leidend geweest. De eerste stap betreft de vraag of de betrokken actoren in het Belvedere-project

Veenhuizen hebben gehandeld naar het Belvedere-gedachtegoed. Hierin staat het *proces*, dus de wijze waarop het Belvedere-project Veenhuizen is aangepakt, centraal.

Ten aanzien van de kernbegrippen *gebiedsgericht* en *common ground* is geconstateerd dat in het planproces van het Belvedere-project bewoners niet hebben geparticipeerd. De reden hiervoor is gelegen in het feit dat het verkrijgen van consensus over het plan moeizaam wordt geacht indien bewoners participeren. Dit terwijl het betrekken van bewoners in een gebiedsgerichte aanpak centraal staat in de Belvedere-benadering omdat dit zal leiden tot beleid dat op gebieden is toegesneden (maatwerk). Het betrekken van bewoners in het planproces biedt ook kansen voor '*common ground*'. In een open dialoog tussen bewoners en deskundigen kunnen de elementen en structuren die bijdragen aan 'de identiteit' van een gebied worden geïdentificeerd. Tevens creëert een meer op participatie gerichte benadering draagvlak onder bewoners voor het te voeren beleid en vergroot het de kans op daadwerkelijke uitvoer van een project. Door middel van deze handelswijze komt ten aanzien van het kernbegrip *integratie van belangen* het zwaartepunt in het Belvedere-project te liggen op de manier waarop er invulling gaat worden gegeven aan het Integraal Ontwikkelingsplan. In hoeverre het *integraal cultuurhistorisch belang*, dat vertegenwoordigd is in het ontwikkelingsplan, overeind blijft staan is dan nog maar de vraag. Belangrijk is te erkennen dat het cultuurhistorisch belang slechts één belang is en dat deze zich zal moeten verenigen met andere belangen. Met andere woorden: het cultuurhistorisch belang zal in een belangenafweging een ondergeschikte rol ten aanzien van andere belangen kunnen innemen. Het uitgangspunt van Belvedere is ook niet dat het cultuurhistorisch belang altijd gediend moet worden maar dat deze juist in een belangenafweging een plek wordt geboden.

Ten aanzien van het laatste kernbegrip '*ruimtelijk instrumentarium*' zijn voornamelijk de instrumenten gericht op het beschermen van de cultuurhistorisch waardevolle elementen ingezet. Het betreft hier het beschermd dorpsgezicht, welstandnota en de monumentenwet. Het bestemmingsplan kan de nodige ruimte bieden voor het realiseren van nieuwe ontwikkelingen zoals neergelegd in het Integraal Ontwikkelingsplan Veenhuizen. Geconstateerd is dat de inzet van dit instrument ter discussie staat. De gemeente Noordenveld is van mening dat het bestemmingsplan Veenhuizen op delen dient te worden herzien zodra een concreet project op tafel ligt. De provincie Drenthe stelt hier tegenover dat het vastleggen van een bestemmingsplan voor het gehele gebied duidelijkheid verschaft aan betrokkenen en dat op deze wijze voorkomen wordt het plan 'in de la' verdwijnt.

De tweede stap, dat leidend is ter beantwoording van de centrale vraag in hoeverre het Belvedere-gedachtegoed heeft doorgewerkt in het Belvedere-project Veenhuizen, betreft

de vraag of de effecten in overeenstemming zijn met de oorspronkelijke intenties. Hierin staat het *object*, dus de inhoud van het Belvedere-project Veenhuizen, centraal.

Het motto 'behoud door ontwikkeling' veronderstelt, ten aanzien van het behoud van het onroerend cultureel erfgoed, dat deze gekoppeld wordt aan ruimtelijke en economische 'dragers'. Een belangrijke rol in het Belvedere-project is dan ook weggelegd voor het *functioneel herpositioneren* van de bestaande bebouwing. Het ontwikkelingsbureau Veenhuizen heeft de taak om hier invulling aan te geven. Het *symbolisch belang* van de cultuurhistorische elementen is in het Belvedere-project Veenhuizen vertegenwoordigd in de vertaling van het gedachtegoed van de Maatschappij van Weldadigheid in een viertal begrippen: wederkerigheid, educatie, duurzaamheid en belevingswaarde. Deze kernbegrippen dienen als *inspiratiebron* voor nieuwe initiatieven en ontwikkelingen. Een kanttekening hierbij is dat het kernbegrip 'inspiratie' ook zijn grenzen kent en zich een plek zal moeten verwerven in een belangenafweging.

Samenvattend kan gesteld worden dat: *naar aanleiding van dit evaluatie-onderzoek naar de doorwerking van het Belvedere-gedachtegoed is gebleken, dat in de aanpak van het Belvedere-project Veenhuizen niet volledig is gehandeld naar dit gedachtegoed. Ten eerste blijkt dit uit de ondergeschikte rol die de bewoners zowel in het planproces als in het identificeren van de cultuurhistorische kwaliteiten hebben gespeeld. Ten tweede blijkt dit uit het feit dat een planologische vertaling van het Belvedere-project in het bestemmingsplan ontbreekt. Met betrekking tot de inhoud van het Belvedere-project kan de doorwerking van het Belvedere-gedachtegoed als geslaagd worden beschouwd.*

Hoofdstuk 5 Belvedere in Drentse beleidsdocumenten

Paragraaf 5.1 Inleiding

In hoofdstuk 2 is het Belvedere-gedachtegoed nader uitgewerkt in een achttal kernbegrippen. In dit hoofdstuk dient dit gedachtegoed als basis voor de evaluatie van een tweetal beleidsdocumenten van de provincie Drenthe. Het betreft hier in paragraaf 5.2 het Provinciaal Omgevingsplan II en in paragraaf 5.3 de Cultuurnota van de provincie Drenthe. Afsluitend zal in paragraaf 5.4 antwoord worden gegeven op de deelvraag: *In hoeverre werkt het Belvedere-gedachtegoed door in het Provinciaal Omgevingsplan II en de Cultuurnota van de provincie Drenthe?* Aan de hand van het gepresenteerde theoretisch kader van hoofdstuk 2 betreft het hier de vraag: of de beleidsuitspraken van de doelgroep(en) te herleiden zijn tot relevante planuitspraken en corresponderen zij daarmee? De in deze twee beleidsdocumenten opgenomen teksten dienen dan ook als referentie voor het concreet nemen van beslissingen. Deze vraag wordt vertegenwoordigd door stap 3 uit het conceptueel model.

Ten behoeve van de beantwoording van deze deelvraag heb ik gesprekken gehad met dhr. W. Huizing (beleidsmedewerker milieubeheer en eindredacteur Provinciaal Omgevingsplan II, provincie Drenthe) en mw. W. Schutte (beleidsmedewerker cultuur, provincie Drenthe).

Paragraaf 5.2 Het Provinciaal Omgevingsplan II

Op 1 maart 1999 werd, in de provincie Drenthe, aan minister Pronk van VROM het eerste provinciaal omgevingsplan van Nederland aangeboden. Met de vaststelling van dit plan vervielen drie traditionele planvormen: het streekplan, waterhuishoudingsplan en het milieubeleidsplan. Vijf jaar later is door de provinciale staten het tweede provinciaal omgevingsplan (POP II) vastgesteld. Dit plan omvat de drie bovengenoemde plannen met inbegrip van een vierde namelijk het verkeer- en vervoersplan. De aanleiding voor het opstellen van omgevingsplannen is tweeledig (De Roo et al., 2001). Ten eerste vormde de aard van de fysieke omgevingsvraagstukken een hoge mate van complexiteit waardoor deze vraagstukken de afzonderlijke beleidsvelden en bestuursniveaus te boven gaat. Ten tweede bestond er een gebrek aan samenhang tussen de verschillende vormen van beleid en het hieraan gekoppelde instrumentarium. Het provinciaal omgevingsplan vervult om deze redenen een tweetal functies die betrekking hebben op de integratie (provincie Drenthe, 2004b):

1. Het POP II voorziet in de behoefte om verschillende sectorale beleidslijnen, die betrekking hebben op de fysieke leefomgeving, met elkaar in verband te brengen. Dit ten behoeve van een specifiek vraagstuk dat niet door middel van sectoraal beleid opgelost kan worden.
2. Het POP II omvat alle vormen van planning die gericht zijn op het beïnvloeden van de fysieke leefomgeving. Verschillende vormen van beleid worden onder één noemer gebracht om economische, sociaal-maatschappelijke en sociaal-culturele aspecten te verbinden aan een ruimtelijk vraagstuk.

De hoofddoelstelling van het Drentse omgevingsbeleid in het POP II luidt: *“Het tot stand brengen van een evenwicht tussen enerzijds ontwikkeling en anderzijds handhaving en vergroting van de kwaliteiten van Drenthe”* (provincie Drenthe, 2004b; p.20). In feite gaat het hier om het in stand houden en verbeteren van bepaalde kwaliteiten, met andere woorden een duurzame ontwikkeling. Het streven naar een duurzame ontwikkeling krijgt een centrale plaats in besluitvormingsprocessen door een zestal grondslagen te formuleren die richtinggevend zijn voor het Drentse omgevingsbeleid. Cultuurhistorie heeft onder de noemer “landschappelijke kwaliteit” een plek gekregen. Het gaat bij landschappelijke kwaliteiten om het *“[...] behoud en herstel van historische waarden en het behoud van de eigen identiteit van de Drentse samenleving”* (provincie Drenthe, 2004b; p.23). Deze kwaliteiten van Drenthe kunnen vertaald worden naar een functie of ruimtegebruik. Zij bepalen in belangrijke mate het gezicht van het Drentse landschap. Verandert het ruimtegebruik dan verandert ook het landschap. In het POP II wordt gesteld dat deze ontwikkelingen begeleid dienen te worden, zodat in de woorden van het POP II “de eigen identiteit van het Drentse landschap” behouden blijft en waar mogelijk wordt verbeterd. Om de nieuwe ontwikkelingen in het landschap te begeleiden worden er in het POP II (2004b) een tweetal strategieën uitgewerkt:

- Behoud en herstel: in gebieden met een grote cultuurhistorische samenhang bepalen bestaande vormen van het landschap de ontwikkelingsmogelijkheden van nieuwe functies. Deze nieuwe functies dienen bij te dragen aan het behoud en herstel van bestaande kwaliteiten.
- Nieuwe landschappelijke kwaliteiten: in gebieden waar vernieuwing van het landschap is gewenst wordt deze bepaald door de veranderingen in functie en ruimtegebruik. Essentiële kenmerken vormen in deze gebieden de basis voor een nieuwe identiteit.

Om de onderlinge samenhang te versterken hanteert het POP II verschillende kaarten om bestemmingsplannen hierop te toetsen. De eerste kaart ‘Cultuurhistorische gaafheid’ hanteert een driedeling in de waardering van de herkenbaarheid van cultuurhistorie in Drenthe. Tevens is deze kaart gecombineerd met de verschillende landschapstypen. De tweede kaart is een functiekaart, waarop de cultuurhistorisch waardevolle nederzettingen

staan vermeld. Deze nederzettingen bezitten als geheel of gedeeltelijk nog een herkenbare cultuurhistorische stedenbouwkundige structuur. Ten aanzien van nieuwe ontwikkelingen in deze nederzettingen is “[...] *het beleid gericht op handhaving en [...], herstel en/of versterking van de nu nog aanwezige cultuurhistorische waarden en gebouwen*” (provincie Drenthe, 2004b; p.118). Onder waardevolle bebouwing wordt hier verstaan dat de bebouwing cultuurhistorisch en/of landschappelijk waardevol is, of bepalend is voor het karakter van een dorp en/of de omgeving. Veranderingen in de omgeving of functieverlies kunnen de waarde van een gebouw verminderen. In deze gevallen verleent de provincie Drenthe haar medewerking aan het herbestemmen van een gebouw, mits de cultuurhistorische waarde zo goed mogelijk is verzekerd. De derde kaart is een integrale zoneringskaart die de provincie Drenthe verdeelt in een zestal zones, waarop een specifiek stuk omgevingsbeleid van toepassing is. Het omgevingsbeleid is hier gericht op de kwaliteit van de fysieke leefomgeving. Gekoppeld aan de zoneringskaart zijn de gebiedskenmerken. Deze verdelen de provincie Drenthe in 291 kleinere gebieden en geeft een nadere aanduiding van de kenmerken die in een bepaald gebied van belang zijn (POP II, 2004).

Voor de afzonderlijke objecten is de bescherming geregeld in de Monumentenwet en voor de bescherming van het object in het landschap is er het ruimtelijk instrumentarium. Het ruimtelijk instrumentarium bevat een veelvoud aan mogelijkheden, zo noemt het POP II (2004b): locatiekeuzen voor nieuwe ontwikkelingen, tot regelingen in het bestemmingsplan voor karakteristieke gebouwen, bouwvlak, bebouwingsstructuur en hoofdvormen. Ook aanlegvergunningen en het bestemmen van een gebied als cultuurhistorisch of als open ruimte behoort tot de mogelijkheden. Het bestemmingsplan is hiermee het aangewezen instrument om objecten in zijn context te beschermen. Beschermde Stads- en Dorpsgezichten zijn vanuit het Rijk beschermde nederzettingen (hoofdzakelijk) met een deel van het omringende landschap. De gemeente stelt hiervoor een beschermend bestemmingsplan op.

Bij het opstellen en het uitvoeren van ruimtelijke plannen dient er rekening te worden gehouden met archeologische waarden. Hiervoor is er in het POP II een ‘archeologische monumentenkaart’ opgenomen. Aan de hand van een onderverdeling van terreinen van zeer hoge archeologische waarde (al dan niet wettelijk beschermt), hoge archeologische waarde, archeologische waarde en archeologische betekenis zijn delen van Drenthe geïnventariseerd. Een tweede kaart, de ‘indicatieve kaart archeologische waarden (IKAW)’ geeft een inzicht in de mate waarin archeologische vondsten in een gebied kunnen worden verwacht. Een drietal niveaus wordt hiervoor onderscheiden: lage verwachting, middelhoge verwachting en hoge verwachting. De provincie Drenthe hanteert als uitgangspunt voor beleid dat “[...] *het archeologisch erfgoed op de vindplaats zelf wordt behouden*” (provincie Drenthe, 2004b; p.218). Vinden er ruimtelijke ontwikkelingen plaats waarbij het niet

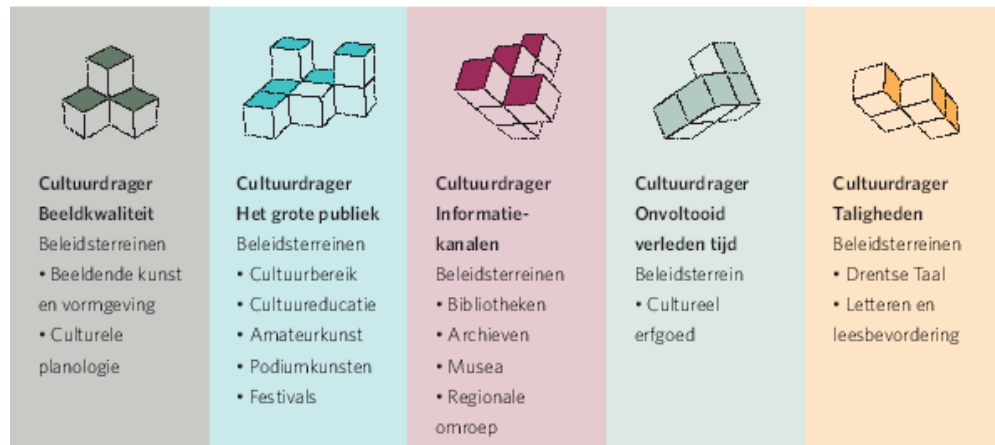
mogelijk is het erfgoed in de bodem te behouden dan is het veroorzakersprincipe van toepassing. Dit principe, naar aanleiding van de wet Malta, stelt dat de kosten voor het veiligstellen van het erfgoed voor de rekening is van de initiatiefnemer (provincie Drenthe, 2004b).

De uitvoer van het provinciale beleid, het streven naar een duurzame ontwikkeling, krijgt vorm door middel van een gebiedsgerichte aanpak. In deze gebieden wordt er volgens de 'bottom-up'-principe gewerkt. Het betekent daarentegen niet dat *"[...] de provincie of de overheid primair de oplossingen aandragen, maar dat oplossingen en projecten uit het gebied zelf komen"* (provincie Drenthe, 2004b; p.263). Voor deze aanpak is het van belang dat er duidelijkheid bestaat over de verantwoordelijkheden, ambities en sterke en zwakke punten, opdat er afspraken kunnen worden gemaakt over de te verwachten bijdrage van eenieder. Het gaat hier om het ontwikkelen van beleid dat gezamenlijk wordt gedragen, om zo een optimaal resultaat te realiseren. De provinciale rol zal variëren tussen enerzijds algemeen geldend en sturend op resultaat bij eenvoudige vraagstukken en anderzijds gebiedsgericht, sturend op processen en kwaliteit bij complexe vraagstukken.

Paragraaf 5.3 De Cultuurnota

De provincie Drenthe geeft in de cultuurnota aan dat: *"Het beoefenen van cultuur draagt bij aan het gevoel van identiteit, schoonheid, zingeving, respect voor het verleden, voor het ándere. Bovendien kan cultuur inspireren, onderhouden, onderscheiden, de blik verruimen en aan het denken zetten"* (provincie Drenthe, 2005; p.5). Hieraan kan uiting worden gegeven door aandacht te schenken aan geschiedenis, archeologie, landschap en monumenten, voor eigentijdse cultuurproductie, museale zorg, maar ook in de vorm van ruimte voor vernieuwing en ontwikkeling in een veranderende samenleving. Juist het feit dat cultuur vele facetten kent is er in de cultuurnota een onderscheid gemaakt in verschillende 'cultuurdragers'. Deze cultuurdragers beogen de vele beleidsterreinen die het onderwerp rijk is te ordenen. De onderscheiden cultuurdragers zijn: Beeldkwaliteit, Het grote publiek, Informatiekanalen, Onvoltooid verleden tijd en Taligheden (provincie Drenthe, 2005). Deze zijn hierop onderverdeeld in verschillende beleidsterreinen. Zie hiervoor figuur 3: Drentse cultuurdragers.

Figuur 3 Drentse cultuurdragers

Ten behoeve van deze studie, waarin het gebruik van cultuurhistorie bij ruimtelijke ontwikkelingen centraal staat, worden de cultuurdragers Beeldkwaliteit en Onvoltooid verleden tijd hier verder uitgewerkt.

Beeldkwaliteit

Deze cultuurdrager omvat de zichtbare en tastbare elementen in de open ruimte, in relatie tot het landschap, de cultuurhistorie en de bebouwing. De landschappelijke en cultuurhistorische elementen vormen een belangrijke karakteristiek van Drenthe als aantrekkelijk woon-, leef- en recreatiegebied, maar dienen ook als inspiratiebron (provincie Drenthe, 2005). In de Cultuurnota worden verschillende mogelijkheden genoemd om de karakteristieken van Drenthe aan kwaliteit te laten winnen:

- Organiseren van debatten met inwoners en deskundigen betreffende de inrichting van de open ruimte;
- Vergroten van kennis over de bestaande cultuurhistorische waarden;
- Bepalen van de positie van erfgoed bij de ontwikkeling van ruimtelijke plannen;
- Het behouden van erfgoed door ontwikkeling;
- Vinden van nieuwe functies voor monumenten;
- Het verhogen van de ruimtelijke kwaliteit door experimenten;
- Het betrekken van de geschiedenis bij het ontwikkelen van dorpsomgevingsplannen en landschapsvisies;
- Het bevorderen van de samenwerking bij projecten tussen ruimtelijke en culturele disciplines zoals: architecten, geografen, historici, stedenbouwkundigen, archeologen en landschapsontwerpers.

Onvoltooid verleden tijd

Onder deze cultuurdrager vallen de zichtbare en overdrachtelijke overblijfselen uit het verleden (archeologische en gebouwde monumenten, karakteristieke landschappen

verhalen en geschiedenis). Het behoud en de ontwikkeling van het culturele erfgoed staat hierbij centraal. Het behouden wordt mogelijk gemaakt door het beschermen en instandhouden van archeologische- en gebouwde monumenten en historisch-geografische elementen. Het ontwikkelingsgerichte aspect van cultuurhistorie vindt zijn weerslag in de ontwikkeling van ruimtelijke plannen. In deze ruimtelijke plannen vormt het cultureel erfgoed onderdeel van een gebiedsgerichte, integrale aanpak. Een objectgerichte, sectorale benadering van het erfgoed wordt hiermee verlaten (Provincie Drenthe, 2005). Denk aan de nota Belvedere en het opstellen van een Cultuurhistorische Waardenkaart, waarin cultuurhistorische elementen in hun samenhang worden gewaardeerd.

Paragraaf 5.4 Conclusie

Het begrip cultuurhistorie wordt veelvuldig en stelselmatig gebruikt in het provinciaal omgevingsplan II (POP II). In het POP II wordt gesteld dat de functiezoning met de gebiedskenmerken het beleidskader vormt voor een ontwikkelingsgerichte benadering van het landschap. Door middel van een tweetal strategieën, behoud en herstel en nieuwe landschappelijke kwaliteit, wordt hier vorm aan gegeven.

Ten aanzien van het Belvedere-project Veenhuizen is uit de interviews gebleken dat het POP II enkel een rol gespeeld in het bepalen van de grenzen van de mogelijke ontwikkelingen zoals neergelegd in het Integraal Ontwikkelingsplan Veenhuizen. Het POP II doet op deze wijze dienst als toetsingskader en niet als het beoogde ontwikkelingskader voor het betrekken van cultuurhistorie bij de ruimtelijke ontwikkeling. Ten aanzien van de verschillende gehanteerde kaarten in het POP II biedt in het bijzonder de zoneringskaart, dat de provincie Drenthe onderverdeelt in een zestal zones, het aspect cultuurhistorie geen duidelijke plaats. In de zones I tot en met IV speelt de cultuurhistorie een rol bij de inrichting van het landelijk gebied. Zones III en IV kennen de zwaarste bescherming met de formulering: *“Inrichtingsmaatregelen binnen deze zone worden afgestemd op behoud, herstel en ontwikkeling van de waarden natuur, landschap en cultuurhistorie”* (POP II, 2004; p.84). Met betrekking tot de zones I en II wordt er verwezen naar de gebiedskenmerken en een vijftal kaarten met informatie over relevante, voorkomende kenmerken. De functiezoning in combinatie met de gebiedskenmerken en de bijbehorende kaarten bieden geen duidelijkheid over welke waarden meegenomen dienen te worden in een eventueel afwegingsproces. Er heeft immers, vanwege het integrale karakter van de functionering, al een afweging plaatsgevonden met de andere functies, waarbij het niet duidelijk is welke cultuurhistorische waarden wel en welke niet zijn meegenomen in het afwegingsproces. Op deze wijze raakt het aspect cultuurhistorie uit beeld.

In de Drentse Cultuurnota wordt door middel van een tweetal cultuurdragers inhoud gegeven aan het betrekken van cultuurhistorie bij de ruimtelijke ontwikkeling. Bijvoorbeeld door het organiseren van debatten met inwoners en deskundigen over de inrichting van de openbare ruimte of het betrekken van de geschiedenis bij het ontwikkelen van dorpsomgevingsplannen en landschapsvisies. In de cultuurdrager 'Onvoltooid verleden tijd' wordt het Belvedere-gedachtegoed expliciet genoemd: *"Behoud en ontwikkeling staat centraal in ons beleid [...] aan provincie en gemeenten de taak om cultuurhistorie bij de ontwikkeling van ruimtelijke plannen een belangrijke plek te geven"* (provincie Drenthe, 2005). Tijdens de interviews is gebleken dat de cultuurnota geen rol van betekenis heeft gespeeld in het Belvedere-project Veenhuizen.

Hoofdstuk 6 Conclusies en aanbevelingen

6.1 Inleiding

In de voorgaande hoofdstukken heeft het Belvedere-gedachtegoed een centrale rol gespeeld. Hiervoor is in het theoretisch kader het Belvedere-gedachtegoed geoperationaliseerd in een achttal begrippen. Deze begrippen stonden centraal in het beantwoorden van de centrale vraagstelling: *In hoeverre werkt het Belvedere-gedachtegoed door in Belvedere-projecten in de provincie Drenthe?* In dit evaluatie-onderzoek is het Belvedere-project Veenhuizen op zijn doorwerking geëvalueerd. Hiernaast is onderzocht welke plek cultuurhistorie inneemt in een tweetal Drentse beleidsdocumenten: het Provinciaal Omgevingsplan II en de Cultuurnota van de provincie Drenthe. In dit hoofdstuk zullen in paragraaf 6.2 de conclusies en in paragraaf 6.3 de aanbevelingen aan bod komen.

Het Belvedere-project Veenhuizen kan gekenmerkt worden als een complex project, met als gevolg dat het een lange tijd en vele interviews heeft gekost voordat alle informatie was verkregen ten behoeve van het evaluatie-onderzoek. Wegens tijdsgebrek is het dan ook niet meer mogelijk gebleken om meerdere Belvedere-projecten uit de provincie Drenthe te evalueren. Ten tweede dient opgemerkt te worden dat in dit evaluatie-onderzoek de focus is gericht op de provincie.

6.2 Conclusies

Belvedere: Trendbreuk in de inrichtingsopgave?

De kernbegrippen die het Belvedere-gedachtegoed in dit evaluatie-onderzoek omvatten zijn in een tweetal clusters ondergebracht. Enerzijds begrippen gericht op het *proces* bestaande uit: gebiedsgericht, common ground, integratie van belangen, functioneel herpositioneren, integraal cultuurhistorisch belang en ruimtelijke instrumentarium. Het 'proces' omvat gedachten over de aanpak van een Belvedere-project. Anderzijds de begrippen gericht op het *object* bestaande uit: functioneel herpositioneren, inspiratie en symbolisch belang. Het 'object' omvat gedachten over de inhoud van een Belvedere-project. De uiteenzetting van het Belvedere-gedachtegoed in deze kernbegrippen geeft aan dat het Belvedere-gedachtegoed gedeeltelijk bestaande planning- en inrichtingsprincipes omvat. Van een *trendbreuk* in de inrichtingsopgave is dan ook geen sprake. Het vernieuwende aan Belvedere is terug te brengen tot de begrippen: integraal cultuurhistorisch belang en inspiratie. Het kernbegrip 'integraal cultuurhistorisch belang' veronderstelt dat het cultuurhistorisch belang als één belang wordt ingebracht. Het

uitgangspunt van Belvedere is ook niet dat het cultuurhistorisch belang altijd gediend moet worden, maar juist dat deze in combinatie met andere belangen een plek wordt geboden in het planproces. Het kernbegrip 'inspiratie' veronderstelt dat de aanwezige cultuurhistorie als basis dient voor de ruimtelijke ordening. Nieuwe ontwikkelingen die geïnspireerd zijn op cultuurhistorie zullen zich, net als het cultuurhistorisch belang, een plek moeten verwerven in een belangenafweging.

Doorwerking van het Belvedere-gedachtegoed

Ter beantwoording van de vraag in hoeverre het Belvedere-gedachtegoed heeft doorgewerkt in het Belvedere-project Veenhuizen is een tweetal stappen leidend geweest. De eerste stap betreft de vraag of de betrokken actoren in het Belvedere-project Veenhuizen hebben gehandeld naar het Belvedere-gedachtegoed. Hierin staat het *proces*, dus de wijze waarop het Belvedere-project Veenhuizen is aangepakt, centraal. Gebleken is dat de doorwerking van een drietal van deze begrippen (gebiedsgericht, common ground en ruimtelijk instrumentarium) kan worden beschouwd als niet-geslaagd.

Er is met betrekking tot de twee kernbegrippen *gebiedsgericht*, *common ground* geen sprake van geslaagde doorwerking. Dit omdat de bewoners van Veenhuizen niet actief zijn betrokken in het planproces (gebiedsgericht) en bij het identificeren van de cultuurhistorische kwaliteiten (common ground). Het betrekken van bewoners in een gebiedsgerichte aanpak staat centraal in de Belvedere-benadering omdat dit zal leiden tot beleid dat op gebieden is toegesneden. Tevens creëert een meer op participatie gerichte benadering draagvlak onder bewoners voor het te voeren beleid en vergroot het de kans op daadwerkelijke uitvoer van een project. Het derde kernbegrip waarvan de doorwerking als niet-geslaagd kan worden beschouwd betreft het begrip *ruimtelijk instrumentarium*. Ter ondersteuning van gebiedsgerichte bescherming en ontwikkeling is een gerichte inzet van instrumenten noodzakelijk. Geconstateerd is dat het ruimtelijk instrumentarium ten aanzien van het beschermen van de cultuurhistorische kwaliteiten wordt benut. Het betreft hier het beschermd dorpsgezicht, welstandnota en de monumentenwet. De inzet van het bestemmingsplan, dat geschikt is om invulling te geven aan gebiedsgerichte ontwikkelingen, staat daarentegen ter discussie. Deze discussie is gericht op de vraag of het bestemmingsplan op delen of in zijn geheel dient te worden vastgesteld.

De tweede stap, dat leidend is ter beantwoording van de centrale vraag in hoeverre het Belvedere-gedachtegoed heeft doorgewerkt in het Belvedere-project Veenhuizen, betreft de vraag of de effecten in overeenstemming zijn met de oorspronkelijke intenties. Hierin staat het *object*, dus de inhoud van het Belvedere-project Veenhuizen, centraal. Gebleken is dat met betrekking tot de drie gehanteerde kernbegrippen (functioneel herpositioneren, inspiratie en symbolisch belang) dat er sprake is van geslaagde doorwerking. Met betrekking tot het kernbegrip *inspiratie* is geconstateerd dat de mate waarin nieuwe

ontwikkelingen geïnspireerd kunnen zijn op het cultuurhistorisch erfgoed ook afhankelijk is van andere belangen.

Belvedere in Drentse beleidsdocumenten

De uiteenzetting van het Belvedere-gedachtegoed in een achttal kernbegrippen heeft de basis gevormd voor de beantwoording van de deelvraag: *In hoeverre werkt het Belvedere-gedachtegoed door in het Provinciaal Omgevingsplan II en de Cultuurnota van de provincie Drenthe?*

Het POP II heeft de bedoeling om de ontwikkelingsgerichte aanpak in het omgevingsbeleid meer op de voorgrond te plaatsen bij complexe vraagstukken. Niettemin is geconstateerd dat het POP II ten aanzien van het Belvedere-project Veenhuizen vooral dienst heeft gedaan als toetsingskader voor het bepalen van de grenzen van mogelijke ontwikkelingen. Een ontwikkelingsgerichte aanpak vereist een aanpak dat gericht is op het stimuleren, samenwerken en ontwerpen. Het Drentse Provinciaal Omgevingsplan geeft hier vorm aan door middel van de *gebiedsgerichte* aanpak. Voor deze aanpak is het van belang dat er duidelijkheid bestaat over verantwoordelijkheden, ambities en sterke en zwakke punten. In een gebiedsgerichte aanpak zullen actoren hun lokale belangen naar voren kunnen schuiven. De gebiedsgerichte benadering vindt aansluiting bij het Belvedere-gedachtegoed daar deze benadering zich ook richt op het leveren van maatwerk door middel van sectoroverstijgend beleid. Daarentegen is gebleken dat bewoners in het planproces geen actieve rol hebben gespeeld. Een gebiedsgerichte benadering volgens het POP II stelt juist dat de oplossingen uit het gebied zelf moeten komen. Dit betekent dat de provincie samenwerkingsverbanden in het gebied opzet en bijeenkomsten organiseert waarbij *[...] wordt gewerkt volgens het zogenaamde bottom-up principe* (POP II, 2004; p.263).

De functiezoning met de gebiedskenmerken vormt in het Provinciaal Omgevingsplan II (POP II) het beleidskader voor een ontwikkelingsgerichte aanpak van het landschap. Een onderdeel van dit beleidskader vormt de cultuurhistorie. Geconstateerd is dat juist de functiezoning in combinatie met de gebiedskenmerken geen duidelijkheid biedt over de waarden die meegenomen moeten worden in een eventueel afwegingsproces. Er heeft immers, vanwege het integrale karakter van de functiezoning, al een afweging plaatsgevonden met andere functies waarbij het niet duidelijk is welke cultuurhistorische waarden wél of niet zijn meegenomen in het afwegingsproces. Opmerkelijk is dat het vooraf benoemen van de waarden die meegenomen moeten worden vooral gericht zijn op het *behouden* en *beschermen* van het cultuurhistorisch erfgoed. Het Belvedere-gedachtegoed veronderstelt dat er ook ruimte bestaat voor nieuwe ontwikkelingen zoals verwoord in het motto 'behoud door ontwikkeling'.

Met betrekking tot de cultuurnota is het opvallend gezien de beschrijvingen van de cultuurdragers: Beeldkwaliteit en Onvoltooid verleden tijd dat er vele kernbegrippen uit het Belvedere-gedachtegoed in zijn terug te vinden. Zo noemt de cultuurnota: het vinden van nieuwe functies voor monumenten (functioneel herbestemmen), bepalen van de positie van erfgoed bij het ontwikkelen van ruimtelijke plannen (integraal cultuurhistorisch belang), het betrekken van de geschiedenis bij het ontwikkelen van dorpsomgevingsplannen en landschapsvisies (inspiratie) en het organiseren van debatten met inwoners en deskundigen (common ground). In beide cultuurdragers wordt genoemd dat het erfgoed wordt behouden door deze te ontwikkelen. Uit deze studie is echter gebleken dat de cultuurnota geen rol van betekenis heeft gespeeld in het Belvedere-project Veenhuizen.

6.3 Aanbevelingen

Belvedere: Trendbreuk in de inrichtingsopgave?

Uit het evaluatie-onderzoek is duidelijk geworden dat het doel van Belvedere is om het aspect cultuurhistorie in de ruimtelijk ordening een plek te geven in een eventuele belangenafweging. Het verdient daarom de aanbeveling dat in een Belvedere-project duidelijkheid wordt verschaft over welke cultuurhistorische kwaliteiten mee dienen te worden genomen in het afwegingsproces. Hierbij dient opgemerkt te worden dat het cultuurhistorisch belang niet altijd gediend moet worden maar dat deze juist in een belangenafweging een plek wordt geboden.

Doorwerking van het Belvedere-gedachtegoed

Het doel van dit evaluatie-onderzoek is om te bepalen in hoeverre het Belvedere-gedachtegoed heeft doorgewerkt in het Belvedere-project Veenhuizen. Gebleken is dat bewoners geen actieve rol hebben gehad in het planproces en het identificeren van de cultuurhistorische kwaliteiten. Vanuit het Belvedere-gedachtegoed geredeneerd dient deze partij actief te worden betrokken. Ter ondersteuning van gebiedsgerichte processen is een op bescherming én ontwikkeling gerichte inzet van het ruimtelijk instrumentarium noodzakelijk. De bescherming van de cultuurhistorisch waardevolle elementen is door onder andere het beschermd dorpsgezicht en de monumentenwet geregeld. De inzet van het bestemmingsplan, dat geschikt is om invulling te geven aan gebiedsgerichte ontwikkelingen, staat daarentegen ter discussie. Immers in het bestemmingsplan is het mogelijk om een beschrijving van functies op te nemen die op een bepaalde plaats toegelaten worden. Een dergelijk beschrijving van functies kan niet te globaal zijn, cultuurhistorische waarden dreigen anders onder te sneeuwen. Hiertegenover staat dat in het licht van de Belvedere-gedachte, ook ruimte moet bestaan voor nieuwe ontwikkelingen. Belangrijk om te constateren is dat voorafgaand aan de hierboven genoemde discussie er eerst keuzes moeten worden gemaakt ten aanzien van de gewenste én mogelijke

ontwikkelingen uit het ontwikkelingsplan. In het Integraal Ontwikkelingsplan Veenhuizen is namelijk geen rekening gehouden met het vigerend ruimtelijk beleid. Enkele ontwikkelingen zoals weergegeven in het ontwikkelingsplan zijn daarmee strijdig met het huidig ruimtelijk beleid. Ten tweede is de gemeente Noordenveld van mening dat de ontwikkelingen zoals voorgesteld in het ontwikkelingsplan geen vaststaand eindbeeld vormen.

Belvedere in Drentse beleidsdocumenten

Met betrekking tot de doorwerking van het Belvedere-gedachtegoed in het Provinciaal Omgevingsplan II (POP II) is geconstateerd dat het aspect cultuurhistorie te integraal in het POP II is opgenomen. Ten eerste valt te overwegen om het aspect cultuurhistorie een sterkere positie te verschaffen waardoor er duidelijkheid wordt verschaft over welke waarden meegenomen dienen te worden in een afwegingsproces. Ten tweede dient het POP II zijn ontwikkelingsgerichte aanpak ten aanzien van cultuurhistorie te versterken. Uit de interviews is gebleken dat het POP II vooral zijn nut heeft bewezen als toetsingskader en niet als ontwikkelingskader. Het POP II stelt hiernaast het aspect cultuurhistorie doorgaans op één lijn met termen als 'behouden' en 'beschermen'.

Belvedere en de nieuwe Wet Ruimtelijke Ordening

Met de komst van de nieuwe Wet Ruimtelijke Ordening (WRO) wordt er van provincies gevraagd om haar (ruimtelijke) belangen op voorhand kenbaar te maken (bijlage V). Met het op voorhand kenbaar maken van het provinciale belang zal de provinciale rol een sterker 'top-down' karakter gaan vertonen. Met betrekking tot het Belvedere-gedachtegoed is het ten eerste belangrijk te constateren dat het cultuurhistorisch belang slechts één belang is en dat deze zich zal moeten verenigen met andere belangen. Met andere woorden: het cultuurhistorisch belang in een belangenafweging zal een ondergeschikte rol ten aanzien van andere belangen kunnen innemen. Ten tweede is Belvedere gestoeld op een gebiedsgerichte aanpak waarbij medeoverheden, maatschappelijke organisaties, burgers en marktpartijen samen werken. Met andere woorden: Belvedere heeft een 'bottom-up' karakter. Met de invoering van de nieuwe WRO moet ervoor gewaakt worden dat het inbrengen van het provinciale belang in gebiedsgerichte ontwikkelingen niet een bepaalde starheid met zich meebrengt die het creatief omgaan met cultuurhistorische waarden belemmert.

Bronnenlijst

Literatuur

- Brede Overleggroep Kleine Dorpen (2006), *Doen en gedaan krijgen: Een draaiboek voor de leefomgeving in de dorpen van Drenthe*. Assen.
- Ekkers, P. (2002), *Van volkshuisvesting naar woonbeleid*. Den Haag: Sdu Uitgevers bv.
- Klaassen, A.W. (2002), *Ruimtelijk beleid in theorie en praktijk*. 's-Gravenhage: Elsevier Bedrijfsinformatie bv.
- Korthals Altes, W. (1995), *De Nederlandse Planningdoctrine in het fin de siècle: Voorbereiding en doorwerking van de Vierde nota over de ruimtelijke ordening (extra)*. Assen: Van Gorcum.
- KuiperCompagnons (2005), *Kwaliteitenboek Belvedere-project Veenhuizen*.
- KuiperCompagnons (2006a), *Integraal ontwikkelingsplan Belvedere-project Veenhuizen*.
- KuiperCompagnons (2006b), *Landschappelijke visie N919 in Veenhuizen*.
- Lange, M. de (1995), *Besluitvorming rond strategisch ruimtelijk beleid: Verkenning en toepassing van doorwerking als beleidswetenschappelijk begrip*. Amsterdam: Thesis Publishers.
- Mastop, J.M., Faludi, A. (1993), "Doorwerking van strategisch beleid in dagelijkse beleidsvoering", *Beleidswetenschap*, jrg. 7, nr. 1, pp. 71-90.
- Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen (OCW), Landbouw, Natuurbeheer en Visserij (LNV), Volkshuisvesting Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer (VROM) en Verkeer en Waterstaat (VW) (1999), *Belvedere: Beleidsnota over de relatie cultuurhistorie en ruimtelijke inrichting*. Den Haag: VNG Uitgeverij.
- Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen (OCW), Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer (VROM), Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit (LNV), Verkeer en Waterstaat (VW), Economische zaken (Ez), Defensie en Buitenlandse Zaken (BZ) (2005), *Actieprogramma Ruimte en Cultuur: Architectuur en Belvedere-beleid 2005-2008*. Den Haag: Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen.
- Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen (OCW), Interprovinciaal Overleg (IPO) en Vereniging van Nederlandse Gemeenten (VNG) (2003), *Culturele Planologie en Publieksbereik*. Zoetermeer: Speed Print
- Ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer (VROM) (2006), Persbericht: *De Nieuwe Wet Ruimtelijke Ordening: Ruimte geven voor ontwikkeling*. Den Haag: Ministerie van VROM.

- Ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer (VROM), Welzijn, Volksgezondheid en Cultuur (1988), *Monumentenwet*. Den Haag: Ministerie van Justitie.
- Ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer (VROM), Landbouw, Natuur en Visserij (LNV), Verkeer en Waterstaat (VW) en Economische Zaken (Ez) (2004), *Nota Ruimte: Ruimte voor Ontwikkeling*.
- Projectbureau Belvedere (2002), *Nieuwe Tradities: Projecten 2001*. Schiedam: De Eendracht
- Projectbureau Belvedere (2005), *"Nostalgie is de valse bondgenoot van cultuurhistorie"*, Belvedere Nieuws, jrg. 9, nr. 24, pp. 1-3
- Provincie Drenthe (2004a), *Contourennota cultuur, welzijn en zorg: Mensen in het middelpunt, Provincie sociale agenda 2005-2008*. Provincie Drenthe
- Provincie Drenthe (2004b), *Provinciaal Omgevingsplan II*. Assen: Van Gorcum.
- Provincie Drenthe (2005), *Cultuurnota Provincie Drenthe 2005-2008: De kunst van het combineren*.
- Reuselaars, I. (2004), *Over archeologie, cultuurhistorie en ruimtelijke ordening*, uit: *Geordend Landschap, 3000 jaar ruimtelijke ordening in Nederland*. Heeringen, R.M., Cordfunke, E.H.P., IJssink, M., Sarfatij, H. (red.). Hilversum: Uitgeverij Verloren.
- Rijksgebouwendienst (2003), *Omzien naar ontwikkeling: Perspectieven voor Veenhuizen*.
- Roo, G. de (2001), *Planning per se, planning per saldo: Over conflicten, complexiteit en besluitvorming in de milieuplanning*. Den Haag: Sdu Uitgevers.
- Roo, G. de, Voogd, H. (2004), *Methodologie van planning: Over processen ter beïnvloeding van de fysieke leefomgeving*. Bussum: Coutinho. Tweede druk.
- Royal Haskoning (2005), *Belvedere Revisited: Bouwstenen voor uitvoerings- en handelingskracht*.
- Spaans, M. Wolff, H. de, (2006), "Het provinciale niveau in de WRO: Spiegel vanuit Engeland en Vlaanderen" uit *Stedebouw en Ruimtelijke Ordening*, jrg. 87, nr. 5, pp. 34-37.
- Voogd, H. (2001), *Facetten van de planologie*. Alphen aan de Rijn: Kluwer
- Woltjer, J. (2004), *Consensus Planning in Infrastructure and Environmental Development* uit: *Environmental and Infrastructure Planning*, Linden, G., Voogd, H. (red.), Groningen: Geo Press.

Internet

- Dienst der Domeinen (2007), http://domeinen-oz.nl/default.asp?CMS_ITEM=5BB815583F46486DB1F8FC28FDD4EB20X212X49210X68 (bezoekt op 23 januari 2007).
- Gemeente Noordenveld (2007), <http://www.gemeentenoordenveld.nl/nl/pagina/Producten%20en%20Diensten/Grote%20projecten/Veenhuizen/235/416/Toekomstvisie%20Veenhuizen.html> (bezoekt op 20 maart 2007).
- Maatschappij van Weldadigheid (2007), <http://www.mvwfrederiksoord.nl/> (bezoekt op 7 januari 2007).
- Ministerie van Landbouw, Natuur en Visserij (LNV) (2007), <http://www.gebiedsgerichtbeleid.nl/htdocs/agent.asp?pid=36> (bezoekt op 22 januari 2007).
- Projectbureau Belvedere (2006), <http://www.belvedere.nu/accent.html> (bezoekt op 12 september 2006).
<http://www.belvedere.nu/page.php?section=08&pID=5&mID=3&prID=138> (bezoekt op 20 november 2006).
<http://www.belvedere.nu/page.php?section=08&pID=5&mID=3&prID=320> (bezoekt op 10 januari 2006).
- Projectbureau Belvedere (2007), <http://www.belvedere.nu/page.php?section=05&pID=6&PHPSESSID=11d135d8cc935c9d93dbd3d99817b1de> (bezoekt op 19 januari 2007).
Projectbureau Belvedere (2007), <http://www.belvedere.nu/page.php?section=05&pID=6&mID=6> (bezoekt op 21 januari 2007).
Projectbureau Belvedere (2007), <http://www.belvedere.nu/page.php?section=05&pID=6&mID=2> (bezoekt op 21 januari 2007).
Projectbureau Belvedere (2007), <http://www.belvedere.nu/page.php?section=02&pID=2&mID=1&aID=270> (bezoekt op 1 februari 2007).
- Rijksgebouwendienst (Rgd) (2007), <http://www.vrom.nl/rijksgebouwendienst/> (bezoekt op 23 januari 2007).
- Stimuleringsfonds voor Architectuur (2006), <http://www.archfonds.nl/subsidies/frameset-oranjeprijsubbelvedere.html> (bezoekt op 24 november 2006).

Interviews

- Dhr. W. Huizing, beleidsmedewerker Milieubeheer, provincie Drenthe.
Geïnterviewd op: 24 oktober 2006.
- Mw. M. Linssen, communicatie en netwerkvorming Belvedere, projectbureau Belvedere.
Geïnterviewd op: 31 oktober 2006.
- Dhr. F. Strolenberg, projectleider Belvedere, projectbureau Belvedere.
Geïnterviewd op: 31 oktober 2006.
- Dhr. T. Adam, stedenbouwkundige, Kuiper Compagnons,
Geïnterviewd op: 7 november 2006.
- Dhr. W. de Bruijn, beleidsmedewerker economie, provincie Drenthe.
Veenhuizen. Geïnterviewd op: 20 november 2006.
- Dhr. W. Feenstra, beleidsmedewerker ruimte en water, provincie Drenthe.
Geïnterviewd op: 21 november 2006.
- Dhr. J. Panman, beleidsmedewerker, gemeente Noordenveld,
Geïnterviewd op: 22 november 2006.
- Dhr. A. Dijkstra, beleidsmedewerker Landelijk Gebied, provincie Drenthe
Geïnterviewd op: 4 december 2006.
- Dhr. DJ. Keegstra, medewerker Brede Overleggroep Kleine Dorpen.
Geïnterviewd op: 6 december 2006.
- Mw. E. Hepping, Coördinator Ontwikkelingsbureau Veenhuizen.
Geïnterviewd op: 7 december 2006.

Filename: Text thesis
Directory: E:
Template: X:\Data\Application Data\Microsoft\Templates\Normal.dot
Title: Belvedere-projecten in Drenthe
Subject:
Author: basd
Keywords:
Comments:
Creation Date: 5/13/2007 8:06:00 PM
Change Number: 2
Last Saved On: 5/13/2007 8:06:00 PM
Last Saved By: Dijkema
Total Editing Time: 11 Minutes
Last Printed On: 8/21/2007 11:13:00 AM
As of Last Complete Printing
Number of Pages: 52
Number of Words: 17.341 (approx.)
Number of Characters: 98.850 (approx.)